

al voltant de

LA FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA

11

al voltant de

La feminització de la pobresa

La Unitat de Desenvolupament i Cooperació és un servei de la Universitat de Lleida que va néixer l'any 1994 amb l'objectiu de sensibilitzar i formar la societat sobre qüestions relacionades amb el desenvolupament, la cooperació internacional i la solidaritat, entre d'altres. En aquesta línia, l'any 1999 es va crear el Centre de Documentació en Cooperació i Solidaritat (CDOCS) amb la idea de generar, rebre i distribuir coneixements entorn de diverses àrees temàtiques: educació, relacions internacionals, cooperació internacional, economia, agricultura, gènere, immigració, ecologia, història... Per aquest motiu, posa a l'abast de tota la ciutadania de Lleida i comarques un fons bibliogràfic amb llibres, revistes, diaris especialitzats i material audiovisual, amb servei de préstec i amb un espai de consulta accessible a qualsevol persona interessada en els nostres àmbits temàtics.

La publicació d'aquest quadern ha comptat amb el finançament de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament.

Edita:

Unitat de Desenvolupament i Cooperació , 2018
Centre de Documentació en Cooperació i Solidaritat
Universitat de Lleida
Centre de Cultures Transfrontereres
Campus de Capponat
Edifici Annex
C/Jaume II, 67
25001 Lleida
cooperacio.documentacio@udl.cat
Pàgina web <http://www.udl.cat/serveis/ODEC.html>

Autora i autor:

Iolanda Fresnillo, sociòloga i membre de la Cooperativa Ekona, i Pere Enciso, professor d'Economia Aplicada de la Universitat de Lleida

Disseny i maquetació: Estudi NiX

Dipòsit Legal: 139-2004

ISSN: 1697-3054

El Consell Editor no comparteix necessàriament les opinions de les persones col·laboradores.

ÍNDIX

Presentació	5
El perquè de la feminització de la pobresa	7
Feminització de la pobresa a Catalunya, una realitat evident i invisible	11
Per Iolanda Fresnillo	
1. Què entenem per “pobresa”?	11
2. Indicadors de pobresa cecs al gènere	13
3. De la pobresa i l'exclusió social a les polítiques d'inclusió	16
4. El benestar des d'una perspectiva feminista	18
5. Feminització de la pobresa	19
6. Dades que invisibilitzen la feminització de la pobresa	27
7. Pobresa oculta de la dependència	29
8. Com mesurem, doncs, la feminització de la pobresa?	30
9. Crisi econòmica i feminització de la pobresa	36
10. Conclusions	38
Discriminació d'ingressos a la província de Lleida	43
Per Pere Enciso	
1. Introducció	45
2. Diferències salarials	46
3. Distribució de les dones assalariades per intervals d'ingressos	47
4. Distribució dels ingressos salarials per intervals d'edat	50
5. Prestacions per desocupació	52
6. Les pensions de les dones a lleida	54
7. Conclusions	57
Bibliografia	59
Webgrafia	61

PRESENTACIÓ

Al voltant de... és una col·lecció de quaderns monogràfics i divulgatius que aborden, des d'una perspectiva rigorosa i objectiva, qüestions rellevants de la conjuntura internacional i local. Aquests quaderns intenten proporcionar una visió breu i entenedora de tots els temes tractats des del compromís de la Unitat de Desenvolupament i Cooperació per contribuir a construir una ciutadania global i a augmentar la justícia social a través de les eines que tenim a l'abast: la informació i la sensibilització.

En un món globalitzat en què coexisteixen múltiples fonts d'informació i ciutadania desinformada, creiem que esdevé necessari conèixer què hi ha a la base de molts esdeveniments que recurrentment són tractats de forma supèrflua i sovint tergiversada pels grans mitjans de comunicació.

Els quaderns contenen dos articles, ambdós tracten el mateix tema, però des de dos vessants complementaris: el global i el local, ja que pensem que la majoria dels esdeveniments que actualment influeixen en el nostre entorn són causa i conseqüència de fenòmens alhora locals i globals.

Esperem que aquest instrument que la Unitat de Desenvolupament i Cooperació posa a l'abast de la ciutadania contribueixi al foment del coneixement dels fenòmens que en són contemporanis i a l'augment de la consciència existent a les nostres comarques al voltant dels principals reptes que la nostra societat afronta.

Us convidem a gaudir de la lectura.

EL PERQUÈ DE LA FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA

Hem normalitzat tant la certesa que, en general, les dones cobren un salari inferior al dels homes que ja ni tan sols ho percebem com una situació estranya. Ens oblidem, per tant, que es tracta d'una flagrant desigualtat digna de ser denunciada, de constituir-se com un clam constant de protesta.

En el context d'aquesta intenció de denúncia, és important aprofundir en les causes que generen la desigualtat, i per fer-ho no ens hem estat de mostrar un seguit de dades objectives prou reveladores.

La feminització de la pobresa és un drama que cada dia afecta més dones en particular i la societat en general, i que intensifica la precarització de situacions familiars al llindar d'una pobresa de la qual no hi ha possibilitat de sostreure's.

Com veureu, no es tracta d'una lectura agraïda ni complaent, però us animem a projectar una mirada crítica al vostre entorn i a esbrinar si el fet us toca de prop o, per contra, formeu part d'un espai on aquesta barrera ja està superada. En qualsevol cas, com més s'expandeixi la necessitat d'explicar-ho, més a prop tindrem la necessitat d'animar-nos a construir una societat on la justícia social hagi esfondrat totes les barreres que, per desgràcia, encara avui resten aixecades.

FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA A CATALUNYA, UNA REALITAT EVIDENT I INVISIBLE

Per Iolanda Fresnillo, sociòloga

FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA A CATALUNYA, UNA REALITAT EVIDENT I INVISIBLE

1. QUÈ ENTENEM PER “POBRESA”?

Una de les qüestions clau quan parlem, analitzem o planifiquem polítiques per lluitar contra la *pobresa* és la diversitat de concepcions que existeixen. De forma popular i generalitzada se segueix vinculant la pobresa a la manca de recursos econòmics suficients per poder satisfer les necessitats bàsiques. Amb els anys, però, l'acadèmia, i especialment des de l'economia feminista, s'ha anat transitant cap a conceptualitzacions més complexes i multidimensionals de la *pobresa*, entenent que hi ha altres factors, més enllà de l'accés als recursos monetaris, que conformen les situacions d'absència de benestar que podem equiparar amb pobresa.

Aquesta mirada multidimensional al fenomen de la pobresa sorgeix, en bona mesura, per la necessitat de dotar de perspectiva de gènere l'anàlisi dels processos d'empobriment. Aquesta necessitat es fonamenta en el fet que “les experiències de la pobresa i l'exclusió estan travessades per les desigualtats que es produeixen entre homes i dones” (Rosetti, 2016). Així, tot i que es reconeix que les desigualtats en l'accés als recursos, i entre aquests els econòmics, pot ser determinant quan parlem de pobresa, però des d'un punt de vista de gènere és important que el concepte no es limiti a aquests. En la mesura que limitem el concepte de pobresa a l'accés a recursos econòmics, limitem també les accions i les polítiques per fer-hi front per millorar l'accés a aquests recursos econòmics, centrant-les sobretot en l'àmbit del treball remunerat i invisibilitzant així altres desigualtats, com la distribució del treball no remunerat de cures i reproducció o l'accés desigual a altres recursos no materials com el temps o la seguretat.

Per a Rosetti, la desigualtat de gènere que es dona en l'esfera de la pobresa i l'exclusió social és consubstancial no només al sistema patriarcal, sinó al sistema econòmic capitalista, que atorga una centralitat gairebé absoluta a l'economia de mercat i atribueix valors desiguals a les aportacions d'homes i dones, considerant de forma diferenciada els treballs necessaris per a la subsistència no només de la societat, sinó del mateix sistema econòmic. "Mentre s'amaga i es menysté el treball reproductiu i de cura, predominantment fet per dones, el treball remunerat és l'únic valorat i que atorga 'sentit vital' i inclusió social a les persones" (Rosetti, 2016).

Així, de les perspectives unidimensionals principalment centrades en la qüestió monetària i cegues al gènere, s'ha passat, al llarg de les darreres dècades, a aproximacions més holístiques, amb les quals s'afegeixen a les privacions materials derivades d'un determinat nivell d'ingressos, renda o consum altres factors no materials, que poden anar des de la mateixa percepció subjectiva de la pobresa fins a les relacions de poder o la vulnerabilitat (Chant, S., 2003).

La mirada a la pobresa com a fenomen multidimensional considera, doncs, que aquest ve determinat no només pels recursos disponibles, sinó sobretot per les capacitats que les persones tenen per poder gestionar-los. Simplificant, des d'aquesta mirada, els llistats que indiquen si una persona és pobra o no, no vénen determinats per una quantitat de diners a disposició, sinó per si aquests recursos i la capacitat d'aconseguir-los o gestionar-los són suficients per assolir una vida digna.

L'enfocament de les capacitats, proposat fonamentalment per Amartya Sen (1993), amplia el concepte de *pobresa* amb la incorporació de qüestions més àmplies, com la llibertat i el benestar (no només econòmic). La pobresa, segons Sen, s'entén com la privació de "capacitats" i "funcionaments": les capacitats són el que una persona és capaç de fer o que li permet portar la vida que fa, i els funcionaments representen fites que una persona és capaç de realitzar. Per a Sen, la pobresa és "no tenir la capacitat de realitzar el potencial de cadascú com a ésser humà" (1993). Més tard, Sen (2002) va modificar l'enfocament de les capacitats per relacionar-les amb les oportunitats i amb "l'aspecte del procediment de la llibertat". En una de les cites més famoses d'Amartya Sen, afirmava que "pobresa és la privació d'oportunitats". En aquest sentit, les oportunitats es corresponen amb la capacitat de fer que els resultats (accedir a un nivell determinat de benestar o llibertat) siguin realitzables de manera que el procés de consecució dels resultats esdevingui valuós en si mateix. És a dir, no es considera només el fet que algú tingui cobertes les

necessitats alimentàries, sinó si aquesta cobertura es fa en condicions, per exemple, d'autonomia o dependència.

Per a Sen, la multidimensionalitat de la pobresa és inqüestionable: “Els éssers humans són àmpliament diversos. No podem dibuixar una línia de la pobresa i aplicar-la a tothom de la mateixa manera sense tenir en compte les característiques i les circumstàncies de cadascú.”

Si partim, doncs, d'una concepció multidimensional de la pobresa, podem definir-la com l'absència de recursos (monetaris, materials i no materials) i de capacitats suficients per cobrir les necessitats que ens permeten assolir un determinat nivell de benestar (De la Fuente et al., 2017). Hi ha múltiples determinants o factors que condicionen la disposició d'aquests recursos i capacitats d'una manera justa per assolir una vida digna, en un context determinat, i aquests varien d'una societat a una altra i d'un context a un altre. La dificultat rau, doncs, en la definició del que és una vida digna o un nivell acceptable de benestar, en un context social i econòmic determinat.

2. INDICADORS DE POBRESA CECS AL GÈNERE

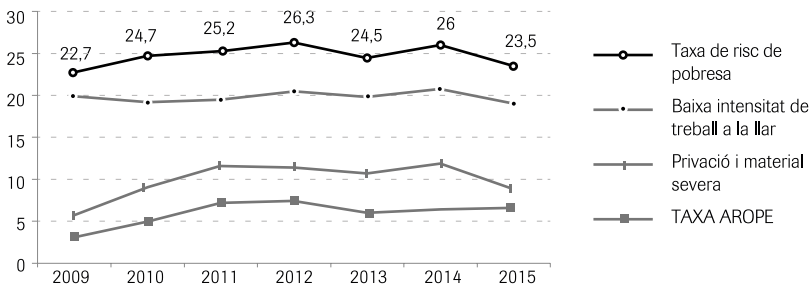
Tot i l'evolució i un cert consens en el món acadèmic envers aquesta mirada multidimensional, un dels indicadors més habituals quan es parla de pobresa és encara la taxa de risc de pobresa, que és la que mesura el percentatge de persones que en un territori determinat viuen per sota del llindar de la pobresa, situat en el 60% de la renda mediana en aquell territori. Un indicador que, més enllà de circumscriure una realitat prou complexa com és la pobresa a l'accés a recursos econòmics, té, com veurem, importants mancances a l'hora de mostrar-nos la realitat des d'un punt de vista de gènere.

Per abordar aquesta qüestió, les institucions europees opten per utilitzar l'anomenada taxa AROPE (sigles en anglès de *at risk of poverty and/or exclusion*). Segons l'Institut Nacional d'Estadística (l'encarregat d'aplicar aquesta metodologia a l'Estat espanyol), “el concepte de risc de pobresa o exclusió social s'amplia per considerar no només els termes monetaris (nivell de renda), sinó —utilitzant un concepte multidimensional— per definir la pobresa o exclusió social que incorpora els tres subindicadors següents: taxa de risc de pobresa després de transferències socials, carència material severa de béns i llars que presenten una molt baixa intensitat laboral”. Com que es tracta d'un indicador

harmonitzat a escala europea, permet fer comparacions entre països i s'utilitza habitualment com a complement de la mesura de pobresa monetària (persones per sota del 60% de la mitjana de renda en un país o regió determinada).

Així doncs, segons l'estratègia Europa 2020, es considera en risc de pobresa o exclusió social la població que es troba en alguna de les tres situacions que es defineixen a continuació: persones que viuen amb baixos ingressos (per sota del 60% de la mitjana de l'ingrés equivalent o per unitat de consum, després de transferències socials), persones que pateixen privació material severa (complir almenys 4 dels 9 ítems definits¹) i persones que viuen en llars amb una intensitat d'ocupació molt baixa (per sota del 20%). En cas que estiguin incloses en dues o tres condicions, les persones es comptabilitzen només una vegada. Les dades estadístiques per elaborar la taxa AROPE es recullen arreu de la UE a través d'una enquesta de condicions de vida, la metodologia i qüestions de la qual es fixen des d'Eurostat (són iguals per a tots els països de la UE).

Gràfic 1. Taxa AROPE a Catalunya, 2009-2015 (Idescat)

1 La "mancança material severa" és la proporció de la població que viu en llars que tenen quatre o menys de quatre dels nou conceptes següents:

1. No tenir retards en el pagament del lloguer, hipoteca, rebuts relacionats amb l'habitatge o compres a terminis
2. Mantenir l'habitatge a una temperatura adequada durant els mesos freds
3. Fer front a despeses imprevistes
4. Un dinar de carn, pollastre o peix cada dos dies
5. Anar de vacances fora de casa, almenys una setmana a l'any
6. No disposar d'un cotxe
7. No tenir una rentadora
8. No tenir una televisió en color
9. No tenir un telèfon

Si bé aquesta aproximació suposa un pas endavant cap a una anàlisi multidimensional de la vulnerabilitat, des d'un punt de vista operatiu segueix quedant subordinada a les dades de pobresa monetària atesa l'elevada influència que aquest ítem té sobre els altres dos. En qualsevol cas, els tres ítems tenen a veure amb la disponibilitat de recursos econòmics, materials o salarials.

Cal assenyalar, a més, que el llindar del 60% de la mediana com a frontera per mesurar la taxa de risc de pobresa suposa un altre problema metodològic. En situacions com la d'un conflicte armat o una crisi econòmica, en què les rendes disminueixen globalment, la línia del 60% també baixa, de manera que una disminució generalitzada de les condicions de vida i el benestar de totes les persones d'una societat o de la població empobrida es veu amagada per un descens del llindar de pobresa. Per un simple efecte estadístic, tot un sector de població que es trobi en situació de privació econòmica, i sense que se'n modifiqui la situació, de cop queda fora de les xifres de la pobresa sense que hagi disminuït, per exemple, el cost de la vida. En un càlcul realitzat de la taxa de risc de pobresa de 2015 amb el llindar de 2008, abans de l'esclat de la crisi, es mostra que del 19% es passa al 24% de la població sota el llindar de la pobresa (De la Fuente et al., 2017). Això són més de 372.000 homes i dones que han deixat de formar part de les estadístiques de pobresa tot i que la seva situació econòmica no ha millorat.

Novament, i encara ara, les crítiques a aquesta simplificació vénen, sobretot, del feminisme: "El qüestionament feminista de la pobresa (tant com a situació en si com els processos que la generen) [...] ha permès trencar amb una visió economicista centrada només en l'absència d'ingressos i/o manca d'accés a un llindar de consum, així com veure les dinàmiques de gènere en la seva re-creació. S'han anat plantejant conceptes nous que treuen a la llum dinàmiques ocultes i afegeixen complexitat a la idea de *pobresa*" (Pérez Orozco, 2014).

3. DE LA POBRESA I L'EXCLUSIÓ SOCIAL A LES POLÍTIQUES D'INCLUSIÓ

Per a la Unió Europea, l'exclusió social és “un procés mitjançant el qual certs individus són empesos fins al marge de la societat i no poden participar-hi plenament per causa de la seva pobresa o manca de competències bàsiques i d'oportunitats d'aprenentatge permanent, o com a resultat de la discriminació. Això els allunya del treball, els ingressos i les oportunitats d'educació, així com de les xarxes i activitats socials i comunitàries. Tenen poc accés al poder i als òrgans de presa de decisions i, per tant, se senten indefensos i incapaços de prendre el control sobre les decisions que afecten les seves vides dia a dia” (Comissió Europea, 2013). La perspectiva de l'exclusió social ha guanyat terreny en els àmbits de polítiques públiques de lluita contra la pobresa, que, novament simplificant, se centren a aconseguir que aquelles persones que viuen fora dels marges siguin incloses dins dels marges del sistema.

Ens resulta útil aquí recórrer a Vandana Shiva, que des d'una perspectiva cultural diferent, la hindú, ens recorda que és “útil separar la concepció cultural que considera subsistència com a pobresa de l'experiència material de la pobresa, que resulta de processos de desposseïció i privació. La pobresa concebuda com a tal culturalment no és necessàriament pobresa material real: les economies de subsistència que satisfan necessitats bàsiques a través de l'autosuficiència no són pobres en el sentit de ser privades de res. Malgrat tot, la ideologia del desenvolupament declara que aquestes poblacions són pobres perquè no participen de l'economia de mercat i no consumeixen mercaderies produïdes i distribuïdes a través d'aquest mercat [...]. Aquesta percepció cultural de la pobresa ha legitimat el procés de desenvolupament com un projecte per eliminar la pobresa. Com a projecte culturalment esbiaixat, destrueix modes de vida saludables i sostenibles, i crea pobresa material real, o misèria, en ignorar les necessitats de subsistència i redirigir-les cap a la producció de mercaderies” (Shiva, 2004).

Una de les crítiques a la visió de lluita contra l'exclusió social és que es considera que la inclusió o integració en un model determinat, el que es considera dins dels marges, és inherentment bo i desitjable. “Com a resultat, els esforços per lluitar contra l'exclusió poden estar dirigits per assumpcions normatives implícites sobre com s'ha d'organitzar la vida social”. Aquesta és una qüestió especialment rellevant des del punt de vista de gènere. Juntament amb la simplificació pràctica de la conceptualització de la pobresa a la manca

de recursos, i l'assumpció que la via "normal" per assolir aquests recursos és el treball remunerat, les polítiques d'inclusió social se centren sovint en la incorporació de persones considerades en situació d'exclusió en el mercat laboral. Una visió que no té en consideració les tasques de cura i reproducció que puguin estar assumint aquestes persones ni altres circumstàncies vitals. Exclou també la possibilitat que en els marges es puguin desenvolupar estratègies per assolir una vida digna, a través d'estratègies comunitàries, de xarxes de suport mutu, de potencialitat de capacitats i oportunitats, més que no pas d'accés als recursos econòmics.

Així, tot i que la inclusió social ha estat definida com el "procés de promoure els valors, les relacions i les institucions que permeten a tothom participar en la vida social, econòmica i política en condicions d'igualtat de drets, equitat i dignitat" (UN Expert Group Meeting on Promoting Social Integration 2008), també és cert que massa sovint les polítiques d'integració social poden portar a una integració a la baixa (acceptar condicions precàries per poder ser dins del sistema) i fins i tot homogeneïtzació cultural.

En una realitat, l'actual, on "el paradigma neoliberal que valora les actituds individuals com a element central ha impregnat l'acció pública" (Roseti, 2017), les polítiques d'inclusió se centren en la incorporació de les persones en la roda neoliberal com a força de treball. "Quan el problema de l'exclusió social s'individualitza i es concentra en l'assumpció de capacitats i comportaments que bàsicament facin 'ocupables' les persones, es menysté qualsevol possibilitat d'acció col·lectiva i, d'altra banda, posant el focus en el mercat laboral, es continua invisibilitzant el treball de cures i afectes. Des d'aquesta perspectiva, les desigualtats de gènere gairebé no existeixen: d'una banda, la prioritat és que les dones participin en el mercat laboral i ho facin, si és possible, en condicions d'igualtat i, de l'altra, les dones són tractades com un col·lectiu específic més al que al cal destinar algunes accions puntuals" (Roseti, 2017).

4. EL BENESTAR DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

Dèiem que podem definir la pobresa com l'absència de recursos i capacitats suficients per cobrir les necessitats que ens permeten assolir un determinat nivell de benestar. Aquest nivell de benestar és relatiu a un context determinat, així com a altres determinants i factors que condicionen la disposició de recursos (materials i no materials) i de capacitats de forma justa i equitativa. Per a Roseti, aquests determinants són tant estructurals (o causals) com intermediaris (distributius) i tenen comportaments diferenciats per raons de gènere, entre altres factors d'empobriment i exclusió, com l'origen, l'edat, la classe social, l'orientació sexual, l'ètnia, la diversitat funcional, els problemes de salut específics, etc. (Roseti, 2017).

En un treball per al govern francès realitzat el 2010 sobre la mesura del desenvolupament econòmic i el progrés social, els economistes Amartya Sen, Joseph Stiglitz i Jean Paul Fitoussi identificaven com a factors que afecten el benestar els següents:

- Estàndards materials de condicions de vida (renda, consum i ingressos)
- Salut
- Educació
- Activitats personals, incloent-hi el treball
- Veu política i governament
- Connexions i relacions socials
- Medi ambient (condicions presents i futures)
- Inseguretat, de naturalesa econòmica i física

També Manfred A. Max Neef descriu les necessitats a partir del concepte *desenvolupament humà* i exposa com aquestes necessitats són satisfetes des de diferents categories que ell anomena "existencials", com la de ser, tenir, fer i estar, i categories axiològiques, com la subsistència, la protecció, l'afecte, l'enteniment, la participació, l'oci, la creació, la identitat i la llibertat. Ens pot servir aquí també la definició d'Emmanuel N'Dione, des del Senegal, sobre la riquesa: "Riquesa pot voler dir la integració de la gent en el seu entorn natural i espiritual; la qualitat de les seves relacions amb la societat que els envolta; les xarxes de suport mutu; la possibilitat de trobar significat a les seves vides; el grau d'independència i autonomia en relació amb allò desconegut i distant;

la seva integració en un sistema vital que puguin gestionar; la seva habilitat per integrar o incloure un gran nombre de gent, de redistribuir; la diversitat de coneixement i sabers; un reconeixement mutu que porti a sinergies múltiples; una reciprocitat basada en la creació de relacions i no en l'intercanvi de béns o serveis" (N'Dione, 2001). En una línia similar, Amaya Pérez Orozco parla, de forma molt més succinta, de posar al centre de tot la sostenibilitat de la vida, entesa com a sostenibilitat de les condicions de possibilitat de vides que valguin la pena ser viscudes.

Quan parlem de feminització de la pobresa ho farem, doncs, des d'aquesta visió multidimensional de la pobresa i des d'aquesta definició de benestar com al fet de disposar de les condicions de possibilitat de vides que valguin la pena ser viscudes. Cal recordar aquí Nancy Fraser, qui afirma que, des d'aquesta perspectiva, una "societat inclusiva és incompatible amb el capitalisme i el patriarcat" (Fraser, 2015).

5. FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA

Quan parlem de feminització de la pobresa podem estar parlant de dues coses diferents, dues accepcions del mateix concepte. La més estesa, purament quantitativa, es refereix a una major proporció de dones entre la població empobrida o el fet que aquesta proporció de dones entre la població pobra vagi en augment, o que la pobresa entre les dones s'intensifiqui. La segona fa referència al fet que les dones estaríem més exposades o patiríem un major risc a les situacions d'empobriment pel fet de ser dones. És a dir, que hi ha un biaix de gènere en les causes d'aquest empobriment, els rols i les posicions diferenciades entre homes i dones, la divisió sexual del treball, les condicions diferenciades en la feina remunerada entre homes i dones, els majors nivells d'inseguretat, precarietat i vulnerabilitat; en definitiva, l'essència mateixa d'un sistema que és patriarcal, que discrimina les dones, fa que hi hagi una major exposició de les dones a la pobresa. Al capdavall, existiria una clara relació entre el procés d'empobriment i el gènere, de manera que la pobresa de les dones estigués condicionada precisament pel fet de ser dones.

Aquestes desigualtats que es produeixen entre homes i dones, i que travessen les experiències de la pobresa i l'exclusió, es donen en els tres àmbits fonamentals, la llar, el mercat i l'estat, és a dir, entre d'altres, en la distribució del

treball de cures i reproducció, l'accés i la distribució dels recursos (ingressos) provinents del treball remunerat i la percepció de prestacions públiques (Pérez-Orozco, 2003). Com dèiem abans, altres factors, com l'existència de xarxes socials de suport, l'accés a recursos no materials com la sanitat o l'educació, o el grau d'autonomia són també essencials en el fenomen i l'experiència de la pobresa. Aquesta realitat es dóna tant als països del Sud com al Nord Global.

Des de la concepció quantitativa, s'acostuma a utilitzar la xifra global que el 70% de les "persones pobres" a nivell global són dones. A casa nostra hi ha algunes xifres que ens poden ajudar a fer-nos una idea d'aquesta situació de desigualtat²:

- A Catalunya hi ha un 49,7% de dones amb ingressos baixos davant un 25,7% d'homes (persones que ingressen menys de 9.776 € anuals, que correspon al llindar de pobresa en supòsit d'autonomia, és a dir, sense comptar altres ingressos familiars).
- En un 62,7% de les llars catalanes és l'home qui aporta els ingressos principals.
- La mitjana dels ingressos individuals (rendes del treball i altres activitats econòmiques i prestacions socials) va ser l'any 2015 de 17.125 euros entre els homes i d'11.375 euros entre les dones.
- Les dones cobren a l'any de mitjana un 23,9% menys que els homes (27.514 euros de salari brut mitjà per als homes versus 20.946,6 € per a les dones).
- El 2012, el 17,36% de les dones guanyaven menys del SMI (salari mínim interprofessional; 641,40 €/mes el 2012), davant el 7,52% dels homes. El 56% de les dones tenien aleshores uns guanys inferiors a dues vegades el SMI, enfront el 35,59% dels homes (CCOO, 2015).
- Les dones van cobrar 765,04 euros de mitjana per la pensió contributiva per jubilació, mentre que entre els homes la mitjana és de 1.324,68 euros, un 57,7% més que les dones (2016).

És en el món del mercat laboral on aquestes desigualtats són més evidents (probablement perquè és on existeixen dades, és a dir, la inexistència de dades sistemàtiques sobre usos del temps i el repartiment de treball a les llars fa que la desigualtat sigui més visible en l'àmbit laboral). Així, tot i que la taxa d'activitat entre les dones ha anat creixent en els darrers anys, aquesta és encara més

---

2 Segons dades d'Idescat i l'Enquesta de Condicions de Vida de 2015, excepte quan s'indiqui altrament.

baixa que la dels homes, i està molt condicionada pel cicle vital. A Catalunya, la bretxa en la taxa d'activitat entre homes i dones d'entre 15 i 64 anys era, el 2017, de 8 punts (10 punts si considerem tota la població de més de 16 anys).

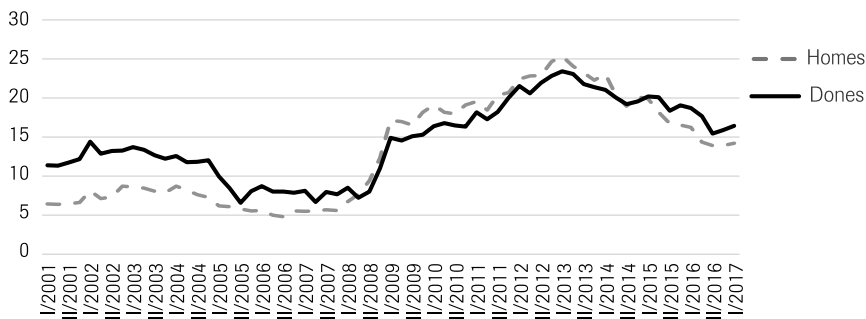
Taula 1. Taxa d'activitat (%) per sexe i grups d'edat. Catalunya 2017

	Homes	Dones	Bretxa
Total	66,90	56,90	10,00
De 16 a 64 anys	82,60	74,60	8,00
De 16 a 24 anys	44,80	41,40	3,40
De 25 a 34 anys	92,60	85,60	7,00
De 35 a 44 anys	95,90	88,60	7,30
De 45 a 54 anys	92,00	84,40	7,60
De 55 anys i més	32,00	22,20	9,80

Font. Idescat, a partir de dades de l'INE.

Pel que fa a l'atur, aquest ha estat tradicionalment un fenomen majoritàriament femení al nostre país. L'atur de llarga durada també ha estat tradicionalment superior en el cas de les dones en relació amb els homes. És un dels factors determinants de l'exclusió social i, per tant, de major risc de pobresa femenina. Tal com es veu en el gràfic, la taxa d'atur masculina va ser superior a la femenina entre el 2008 i el 2014, però en els darrers tres anys s'ha revertit la tendència.

Gràfic 2. Taxa d'atur a Catalunya, 2001-2017

Font: Idescat.

Pel que fa al treball a temps parcial, la tendència és que sigui fortament feminitzat. “Habitualment s’ha donat una imatge d’aquests contractes com a desitjats per les dones perquè els permetia ‘conciliar’ la vida laboral i familiar” (Pérez Orozco, A., 2003), però tot sovint és una opció no volguda. En aquest sentit, el percentatge de persones amb jornada parcial involuntària (no desitjada) ha passat del 3% entre les dones i el 0,5% entre els homes el 2004 a l’11,8% entre les dones i el 4,2% entre els homes (Conde, J. I., 2015).

Taula2. Factors de desigualtat de gènere en el món laboral (2007, 2011, 2015, 2017)

	2007		2011		2015		2017	
	Dones %	Homes %	Dones %	Homes %	Dones %	Homes %	Dones %	Homes %
Taxa d’activitat (de 16 a 64 anys)	74,60	82,60	73,40	84,80	74,30	83,50	74,60	82,60
Taxa d’atur	14,40	12,5	20,05	20,70	19,50	17,90	14,40	12,50
Treball a temps parcial	22,17	7,28	22,34	5,65	21,67	7,070	22,17	7,28
Temporalitat (menys d’1 any en ocupació actual)	24,20	23,97	15,47	13,78	14,96	15,90	24,20	23,97
Contractes temporals	86,68	85,54	89,74	88,51	88,33	87,85	86,68	85,54

Font: Idescat.

Quant a les discriminacions de gènere en l’àmbit del mercat laboral, cal tenir també en compte tant la segregació horitzontal com la vertical. El mercat laboral espanyol està segregat horitzontalment per sectors econòmics i d’activitat de manera que “les dones estan sobrerrepresentades en ocupacions relacionades amb el comerç, les tasques d’administració i les activitats relacionades amb l’atenció a les persones” (CCOO, 2015). La segregació horitzontal ha estat una de les raons per les quals la crisi, en un primer moment, va afectar sobretot l’ocupació masculina, per la seva incidència en sectors com el de la construcció o la indústria, però a la llarga està afectant les dones a través d’una major precarització en el sector serveis i les polítiques d’austeritat en el sector públic. Hi ha també una tendència que les dones es

concentrin en activitats relacionades amb les tasques de cura i reproducció (que el patriarcat assigna a les dones), que reben pitjors remuneracions i condicions laborals (absència de contractes legals, remuneració “en negre”, horaris partits o molt extensos, etc.).

Taula 3. Segregació laboral horitzontal (% sobre la població assalariada de cada sexe i sector econòmic; 2007, 2011, 2015)

	2007		2011		2015	
	Dones %	Homes %	Dones %	Homes %	Dones %	Homes %
Agricultura	0,32	1,89	0,62	1,53	0,18	1,54
Indústria	14,92	30,83	12,02	27,45	12,60	29,03
Construcció	1,65	19,57	1,50	12,61	0,91	8,83
Serveis	83,09	47,71	85,86	58,41	83,09	60,60

Font: Idescat.

Pel que fa a la segregació vertical, les dones tenen més dificultats per accedir a llocs de poder en l'escala laboral (sostres de vidre) i s'acaben concentrant en ocupacions amb pitjors condicions laborals i salaris menors. Al mercat laboral espanyol, actualment, “les dones estem sobrerrepresentades en les anomenades ocupacions elementals, serveis de restauració i comerç, treballs de tipus administratiu i tècnics i professionals. Els homes estan sobrerrepresentats en treballs d'execució qualificats, treballs de maquinària i direcció. En general, les dones estan sobrerrepresentades en els treball menys qualificats” (CCOO, 2015), a les anomenades ocupacions elementals.

L'informe elaborat per l'Observatori Dona Empresa i Economia de la Cambra de Comerç de Barcelona per establir un indicador d'igualtat il·lustra perfectament aquesta situació de segregació vertical en el món laboral: “L'any 2017, el nombre de dones que ocupen llocs de direcció és un 54% inferior al d'homes (45.750 dones enfront a 99.975 homes). És a dir, les dones ocupen el 31% dels llocs de direcció, un percentatge que ha retrocedit respecte al 2015 (36%) i al 2005 (35%). Per contra, el nombre de dones en els llocs científics i intel·lectuals supera en un 31% el nombre d'homes (350.575 dones enfront a 267.125 homes el 2017) i, a més, aquesta ràtio ha augmentat respecte a fa dos anys i també respecte a fa dotze anys. Es confirma així, que les dones ocupen un lloc fonamental en

el funcionament de les institucions i les empreses, però al mateix temps es detecta un “sostre de vidre” que les dificulta promocionar als llocs de direcció. Finalment, el percentatge de dones en els consells d’administració és encara molt baix (un 19% en les grans empreses cotitzades a Espanya el 2018), si bé ha millorat respecte a la situació que hi havia el 2005, quan només eren el 4%.” Aquesta segregació vertical es dona també en el sector públic, on, malgrat que les dones són majoria –el 62% del total–, només representen el 36,8% dels alts càrrecs, càrrecs de direcció i càrrecs de confiança, i, en canvi, són el 70,4% del personal interí i laboral temporal i un 72,8% del personal conjuntural (de reforç, substitució o de programes temporals) (JGT, 2017).

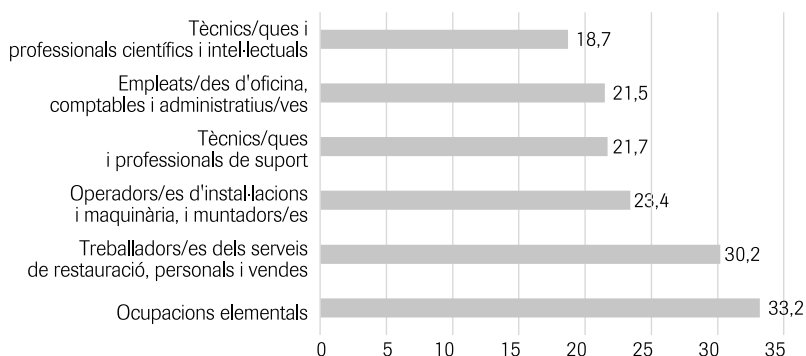
Finalment, cal destacar la bretxa salarial, és a dir, la distància entre els sous que cobren les dones i els homes per la mateixa feina, fins i tot dins una mateixa empresa o lloc de treball. Segons un estudi recentment publicat pel Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya, de mitjana, les dones guanyen en termes anuals un 26% menys que els homes, la bretxa salarial més alta des de 2008. Aquest percentatge arriba fins al 42,6% quan s’analitzen les franges salarials més baixes, ja que les desigualtats no són uniformes en tots els nivells salarials. La bretxa salarial entre homes i dones es pot calcular per ingressos per hora, setmanals, mensuals o anuals. Generalment, la bretxa salarial per hora és inferior a la setmanal, mensual i anual. Això es deu al fet que les dones solen realitzar treballs remunerats durant menys hores que els homes.

Taula 4. Bretxa salarial per hora treballada i en el guany brut anual a Catalunya

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Per hora	19,80 %	18,50 %	17,67 %	19,80 %	20,20 %	19,90 %	16,30 %	15,30 %
Anual	24,40 %	23,80 %	23,80 %	25,80 %	24,80 %	25,10 %	26,00 %	23,90 %

Font. Idescat i Observatori del Treball i Model Productiu a partir de dades de l’Enquesta anual d’estructura salarial (INE)

Tot i que les dades mostrin una millora (reducció) de la bretxa salarial en els darrers anys, cal assenyalar que no és per una millora de les condicions salarials de les dones, sinó per un empitjorament de les condicions salarials dels homes. La bretxa salarial de gènere és més gran en ocupacions elementals i del sector de serveis de restauració personals i vendes, sectors altament feminitzats i amb salaris molt precaritzats. Aquesta desigualtat afecta, per tant, les dones més precaritzades i empobrides.

Gràfic 3. Bretxa salarial de gènere (guany brut anual) per tipus d'ocupació (2015)

Font. Observatori de Treball i Model Productiu de la Generalitat de Catalunya, *Evolució de la bretxa salarial de gènere 2008-2015* (febrer de 2018).

És al sector privat on més s'enfila aquest diferencial, que arriba al 29,3%, 3,3% punts per sobre de la bretxa general i gairebé el doble de la bretxa al sector públic, que és del 15%. “Aquesta diferència, en part, es deu a un major control de processos selectius, de promoció i remuneració que es donen al sector públic. És per aquesta raó que com més gran és el pes de l'ocupació pública al territori, més petita és la bretxa salarial general. Així, a Catalunya, que té la menor taxa d'ocupació pública (9,8%), les dones cobren un 26% menys que els homes, mentre que a Extremadura, on la taxa d'ocupació pública és del 24,5%, la bretxa salarial general se situa només en el 16,4%” (UGT, 2017).

Un estudi realitzat per Rosalía Vázquez, econometrista experta en salaris de l'OIT, sobre els factors explicables d'aquesta bretxa (experiència/edat, nivell educatiu, ocupació, sector industrial, intensitat laboral/mesos treballats a l'any i hores treballades a la setmana), conclou que a Espanya, “si prenem en consideració els factors objectius de capacitació d'homes i dones, no hi hauria d'haver bretxa salarial. En cas que existís alguna bretxa, aquesta hauria de ser a favor de les dones, ja que compten amb una mica més de capacitació que els homes” (Nieto y Carreras, 2016). Malgrat que estan més preparades, la bretxa salarial entre homes i dones existeix en totes les etapes, però augmenta amb l'edat. “A l'inici de la vida laboral és quan, en general, es cobren els salaris més baixos, i, a menys salari, menys bretxa. Els salaris dels homes augmenten en la seva vida laboral en major proporció que els de les dones. En el cas de les

dones, observem que l'edat en què tenen els salaris més elevats és en la franja dels 35 als 44 anys. A partir dels 45 anys, els salaris de les dones es modifiquen un mínim i a la baixa" (CCOO, 2015).

Com dèiem, aquesta situació de desigualtat es veu travessada per altres eixos, com ara el de l'origen i l'estatus migratori. Així, mentre que els homes migrants poden evolucionar professionalment, aquesta progressió es produeix en força menor mesura en el cas de les dones migrades, que en molts casos es dediquen a treballs de la llar i de cura. "En els darrers anys, diversos factors relacionats amb el paper de les dones, la crisi o la manca de recursos per la Llei de Dependència, han obligat les famílies a buscar alternatives que resolguin les seves necessitats de cures en poc temps i a baix cost. Aquests llocs de treball han estat ocupats majoritàriament per dones immigrades, moltes d'elles atrapades en situació d'irregularitat, i sovint amb treballs en l'economia informal. Dones que no gaudeixen plenament dels seus drets humans i laborals. Dones a qui s'exigeix fer tasques de la llar, però també oferir cures i afecte a persones grans o infants, amb horari flexible i en condicions laborals molt precàries. Fan possible així, en bona part, l'escassa despesa pública en la prestació de serveis socials. Si bé les persones treballadores de la llar i de la cura estan sostenint en aquests moments una part substancial dels pilars de la nostra societat del benestar, la invisibilitat i desregulació de la seva tasca, la seva vulnerabilitat i la manca de reconeixement, marquen la tònica en el discurs polític i social. A la nostra societat li costa d'entendre que es tracta d'una feina com qualsevol altra." Aquest és el panorama que descriu el *Manifest del Consell Municipal d'Immigració de Barcelona per la dignificació del treball de la llar i les cures*.

Més de 700.000 persones a tot l'Estat espanyol són treballadores de la llar, un 90% són dones i més de la meitat són, a més, migrades. El camí cap al reconeixement i l'equiparació del seu treball a les condicions del conjunt de feines, pel que fa a cotitzacions, prestacions i protecció, està marcat per les dificultats. L'eliminació de la figura de les fixes discontinües de la legislació laboral permetia cotitzar per la feina en diferents llars, i ara han de tenir un contracte diferent per a cada ocupador, circumstància que gairebé mai es compleix i les aboca a treballar sense contracte i, per tant, sense cap protecció.

6. DADES QUE INVISIBILITZEN LA FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA

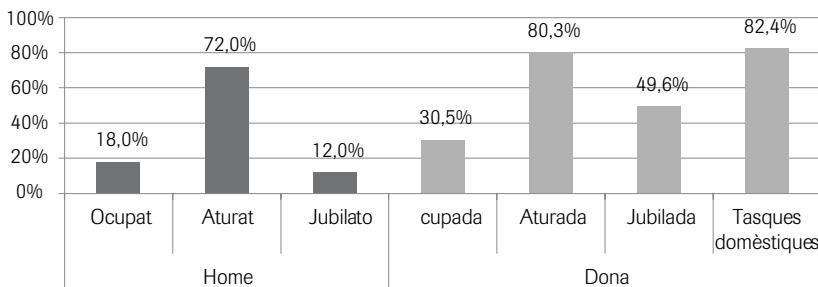
Aquestes dades ajuden a evidenciar l'existència d'una més gran predisposició de les dones a patir processos d'empobriment, encara que sigui només per la desigualtat evident en la distribució de recursos econòmics. Tot i aquesta evidència, quan mirant les dades de la taxa de risc de pobresa, veiem com el 2015 la diferència era mínima, del 18,9% entre els homes i del 19% entre les dones. Si ens fixem en la taxa AROPE, veiem que el 2015 l'indicador era també pràcticament idèntic entre homes (23,2%) i dones (23,8%).

Aquest resultat es dona per la forma com es fa l'enquesta de qualitat de vida, d'on surt la taxa de risc de pobresa i la taxa AROPE. En aquesta enquesta, es tenen en compte tots els ingressos de la llar i es distribueixen equitativament entre els seus membres, sense tenir en compte les possibles desigualtats d'accés i la capacitat de decisió sobre els recursos entre homes i dones dins de l'àmbit de la llar.

En aquest sentit, quan tenim en compte un càlcul individual, és a dir, que consideri només els recursos que ingressa cada individu dins d'una llar, la taxa de risc de pobresa (en supòsit d'autonomia) de les dones s'incrementa fins al 49,7% i el dels homes, fins al 25,7%. Si bé és cert que hi ha una important redistribució de la renda dins la llar, i que, per tant, la dada del risc de pobresa en supòsit d'autonomia no pot ser interpretada literalment, també ho és que actualment no podem conèixer com i fins a quin punt es produeix aquesta distribució de recursos dins la llar i quines dinàmiques de poder i desigualtat hi estan associades. Conèixer aquestes dinàmiques de gènere dins la llar ens permetria comprendre molt millor les desigualtats de gènere en el benestar.

Les dades de la taxa de risc de pobresa segons el tipus de llar o segons l'activitat principal també ens mostren una realitat de feminització de la pobresa que les dades genèriques invisibilitzen. Així, les llars encapçalades per una sola persona adulta i amb fills (famílies monoparentals/monomarentals) tenen una taxa de risc de pobresa del 34,1%. Cal considerar que el 94% de les llars monoparentals estan encapçalades per dones. Així mateix, la taxa de risc de pobresa en supòsit d'autonomia (és a dir, si la persona disposés només dels seus recursos) es dispara en el cas de les dones jubilades, aturades o que

treballen en tasques domèstiques no remunerades. Unes xifres que mostren amb molta claredat la dependència d'aquestes dones dels ingressos d'altres, principalment les seves parelles masculines.

Gràfic 4. Persones en risc de pobresa en supòsit d'autonomia segons activitat

Font. ECV. Elaboració per estudi CCOO, 2017.

Aquestes qüestions que poden semblar purament metodològiques són, en realitat, una mostra de fins a quin punt la forma com mesurem fenòmens com els de la pobresa poden invisibilitzar les desigualtats de gènere, i en aquest cas, processos de feminització de la pobresa. L'equip de la Càtedra d'Inclusió Social de la URV ha analitzat profusament aquesta qüestió. A la problemàtica metodològica, que “ofereix uns resultats més amables en què homes i dones es reparteixen a parts iguals un risc de pobresa pràcticament idèntic”, s'hi afegeix que el treball de cures i reproductiu, no remunerat, no es visualitza en aquestes estadístiques. “El problema, doncs, no és només que l'organització social se segueix sustentant en un model de divisió sexual del treball que fa que les dones estiguin en una posició de subordinació, sinó que aquesta divisió del treball ha aconseguit tornar-se invisible, especialment pel que fa a les dades estadístiques oficials” (Càtedra d'Inclusió Social de la URV, 2014).

Aquestes qüestions, que van més enllà de la metodologia, ens mostren també la importància de trobar mesures i mirades per analitzar assumptes com la pobresa que no siguin cecs al gènere. És clau, en aquest sentit, que ens qüestionem, com fem a l'inici del text, el concepte mateix de *pobresa* per analitzar si reflecteix la complexitat d'una realitat travessada per múltiples desigualtats.

7. POBRESA OCULTA DE LA DEPENDÈNCIA

Aquesta realitat amaga el que Amaia Pérez Orozco anomena “la pobresa oculta de la dependència” per referir-se a situacions en què les dones depenen dels ingressos aliens, sobretot de les seves parelles masculines. “Aquest fet pot reduir molt el sentiment de benestar, fonamentalment, en els freqüents casos en què hi ha una mala relació. De fet, s’obre la pregunta si podem parlar de vida digna que mereixi ser viscuda quan no es té autonomia per definir-la. Contràriament, si estan soles (és a dir, vivint autònomament, amb o sense criatures), hi ha dones que senten que millora la seva qualitat de vida, perquè són elles mateixes les que controlen els diners, perquè els distribueixen a la seva manera, perquè surten de relacions de violència, perquè guanyen en autoestima” (Pérez Orozco, 2014).

Silvia Chant elabora sobre aquest concepte per demostrar que les xifres de pobresa basades en la pobresa d’ingressos no ens ajuden a analitzar la qüestió de la pobresa oculta de la dependència, perquè invisibilitzen l’aportació de l’autonomia al benestar, especialment de les dones. “El punt crític és que quan les dones són més pobres, en termes d’ingressos, quan estan soles més que quan són esposes o parelles en llars encapçalades per homes, poden sentir que estan més bé i, el més important, que són menys vulnerables [...] la pobresa està constituïda per alguna cosa més que l’ingrés, comprèn fortes dimensions perceptuals i subjectives, i potser es pugui concebre més pròpiament com un paquet d’actius i drets dins dels quals el poder de gestionar les despeses, mobilitzar mà d’obra i accedir al suport social i comunitari, entre altres coses, com a element vital” (Chant, 2003).

Així doncs, és imprescindible atendre a dinàmiques de gènere complexes, que sovint es donen a l’interior de les llars, des de la capacitat de gestionar i decidir sobre els recursos fins als usos dels temps, la distribució (o no distribució) de feina no remunerada de cures i reproducció, la presència o absència de situacions de violència masclista o la percepció d’autonomia.

8. COM MASUREM, DONCS, LA FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA?

La forma com mesurem un fenomen hauria de partir de la definició que li atorguem i no a l'inrevés. Així, la pobresa no hauria d'estar caracteritzada com l'absència de recursos econòmics i altres de materials, per molt que la mesura més utilitzada sigui la taxa de risc de pobresa. Això és clau perquè la forma com mesurem un fenomen marca, de fet, les polítiques que es desenvolupen per fer-hi front i visibilitza o invisibilitza els diferents matisos, dimensions i realitats que s'hi engloben. Si la mesura de la pobresa invisibilitza les dinàmiques de gènere, les polítiques per fer-hi front no atendran tampoc aquestes desigualtats.

Per valorar si els indicadors o la metodologia per mesurar la pobresa tenen perspectiva de gènere, cal considerar els aspectes següents:

- Si són multidimensionals i, en particular, aborden no només la disponibilitat de recursos econòmics, sinó també l'accés a recursos no econòmics i capacitats.
- Si serveixen per analitzar la dinàmica sobre el control dels recursos (no només l'accés), també en el si de la llar.
- Si consideren les dimensions vinculades a la cura, independentment si són proveïdes pel mercat, per l'Estat o per la família.
- Si metodològicament aborden la mesura en l'àmbit individual, i no només de llar.
- Si tenen en consideració i reconeixen la diversitat d'experiències i no parteixen d'un biaix masculí en la detecció de les necessitats i les formes de satisfer-les.

En aquest exercici de buscar indicadors multidimensionals per mesurar la pobresa, és clau la definició de les necessitats o factors que determinen la situació de benestar. Per a la realització de l'estudi *La pobresa amb perspectiva de gènere. Conceptes, indicadors i situació a Catalunya*, un grup d'investigadores vam definir un seguit de determinants estructurals (que, si no es donen, podem considerar una persona en situació de pobresa) i un seguit de determinants intermediaris (factors concrets que marquen la situació descrita pels determinants estructurals). A partir d'aquestes dues categories, definim cinc dimensions bàsiques del desenvolupament humà. Les quatre primeres

abasten un nivell de benestar bàsic, i podem estimar que la seva manca pot ser considerada com a pobresa. La quarta se situa en un nivell més elevat de qualitat de vida. Són les següents:

- Supervivència vs. carència extrema
- Seguretat vs. precarietat
- Relacions vs. marginació
- Autonomia vs. dependència econòmica
- Realització vs. desempoderament

Es van proposar 32 subdimensions determinants per copsar aquesta idea de benestar bàsic, la manca del qual podem anomenar pobresa. En vam proposar 7 més per copsar la capacitat (o manca de capacitat) de realització. A partir d'aquests àmbits i determinants, es van identificar fins a 23 indicadors concrets que, d'acord amb les dades estadístiques existents (en el nostre cas, les que surten de l'*Enquesta de condicions de vida*) ens poden ajudar a analitzar la situació i l'evolució de la pobresa a Catalunya amb una perspectiva de gènere (De la Fuente et al., 2017).

Proposta d'àmbits, dimensions, subdimensions i indicadors possibles per mesurar la pobresa des d'una perspectiva multidimensional

Àmbits	Dimensió	Subdimensions	Indicadors disponibles a ECV
SEGURETAT /PRECARIETAT	Viure en un entorn sense violència	Absència de conflicte en l'entorn	Problemes de delinqüència o vandalisme a la zona
		Absència de violència (intrafamiliar, laboral, masclista, etc.)	
	Seguretat econòmica	Capacitat de fer front a imprevistos	Dificultats per fer front als imprevistos
		Seguretat en els ingressos laborals	Temporalitat contractual i treball autònom amb ingressos baixos
		Seguretat en les transferències de l'estat del benestar	Sortida de la situació de pobresa per mitjà de les transferències

Àmbits	Dimensió	Subdimensions	Indicadors disponibles a ECV
CARÈNCIA EXTREMA/SUPERVIVÈNCIA	Tenir una alimentació adequada	Realitzar un consum adequat d'aliments	Poder menjar carn o peix dos cops al dia (o equivalent en dieta vegetariana)
	Gaudir d'un estat de bona salut	Absència de malaltia/morbiditat	Estat de salut autopercebut
		Tenir accés a serveis sanitaris + medicaments	Haver consultat a metge/metgessa o dentista durant els darrers 12 mesos en cas de necessitat
		Disposar de temps de descans	
		Viure en un entorn habitable/saludable	Llar amb problemes de contaminació, brutícia o altres problemes ambientals produïts per la indústria o el trànsit/contaminació acústica exterior
	Disposar d'un lloc adequat per viure	Poder pagar la hipoteca o el lloguer	Capacitat de pagament d'hipoteca o lloguer de la llar els últims 12 mesos
		Accés a un habitatge digne	Llar amb humitats i goteres
		Accés a subministraments energètics	Capacitat/problemes per pagar la llum i l'aigua
	Disposar d'un nivell educatiu mínim	Accés a l'educació obligatòria	Nivell educatiu
	Disponibilitat de recursos monetaris	Accés a la renda	Renda disponible en relació amb el llindar de pobresa
	Disponibilitat de recursos materials	Poder fer front en tot moment a necessitats materials (roba, etc.)	Carència material severa

RELACIONS/ MARGINACIÓ	Connexions i relacions socials	Accés a una xarxa familiar de suport	Tenir dificultats de suport de relacions familiars i d'amistat
		No patir solitud	Tenir persones a qui poder veure o parlar per telèfon
	Tenir cobertes les necessitats de cura des d'allò públic	En la infància	
		En la vellesa	
En malaltia o dependència			
AUTONOMIA/DEPENDÈNCIA	Disposar d'una font d'ingressos pròpia	Participació en el mercat de treball	Ocupació
		Condicions econòmiques suficients en l'ocupació	Parcialitat
		Guanyar una renda suficient per un/a mateix/a	Taxa de pobresa en supòsit d'autonomia
	Control sobre els recursos econòmics	Poder disposar de diners per gastar en un/a mateix/a	Gastar una petita quantitat de diners en un/a mateix/a
		Capacitat de decisió sobre els recursos compartits	
	Possibilitat de repartir la feina domèstica i de cura	No tenir sobrecàrrega de treball domèstic i de cura	
		Repartiment equitatiu de les tasques no remunerades a la llar	
	Tenir accés a coneixement i formació	Tenir accés a l'educació no obligatòria	Haver estudiat més enllà de l'ensenyament obligatori
		Assolir el nivell educatiu desitjat	
	Capacitat de mobilitat	Accés al transport	
Accés als serveis bàsics			

Àmbit de realització: proposta de dimensions, subdimensions i indicadors disponibles

Àmbits	Dimensió	Subdimensions	Indicadors disponibles a ECV
REALITZACIÓ	Disponibilitat o accés a altres béns materials i serveis	Possibilitat de fer vacances	Accés a les vacances almenys una vegada a l'any
	Disposar de temps per a un/a mateix/a	Disponibilitat de temps d'oci	Disponibilitat de temps lliure
	Possibilitat de triar un projecte de vida	Llibertat per triar el model de família	
		Llibertat per triar el tipus de treball/ professió	
	Llibertat per triar la pròpia sexualitat	Llibertat per triar la identitat sexual	
	Capacitat de decidir políticament	Participació social o comunitària	
	Capacitat de viure dignament	Absència de situacions de discriminació	

Alguns dels resultats de l'anàlisi d'aquests indicadors ens mostren factors de desigualtat que tenen un impacte en el benestar i, per tant, en l'empobriment de les persones:

- La mitjana dels ingressos individuals (rendes del treball i altres activitats econòmiques i prestacions socials) va ser l'any 2015 de 17.125 euros entre els homes i d'11.375 euros entre les dones.
- D'entre els homes, el 5,3% afirmen que pateixen carències severes i el 6,1% de les dones també ho afirmen.
- Un 25,4% de les dones asseguren que no poden gastar una petita quantitat de diners per a elles mateixes durant la setmana, proporció que, en el cas dels homes, es redueix fins al 20,8%.
- El 26,4% de les dones afirmen que tenen una salut regular, dolenta o molt dolenta, mentre que entre els homes la proporció es del 22,4%.
- El 7,5% dels homes afirmen que tenen problemes per pagar la hipoteca o el lloguer, mentre que el 8,3% de les dones responen el mateix.
- Pel que fa al nivell educatiu, el 9,5% dels homes afirmen que no han superat el nivell educatiu mínim de Primària i el 19,3% de les dones responen el mateix.
- El 14,6% de les dones asseguren que viuen en entorns amb vandalisme o delinqüència, una proporció més de dos punts superior a la dels homes que viuen en entorns semblants.
- Un 39,4% de les dones asseguren que no poden fer front a despeses imprevistes, mentre que el percentatge entre els homes és del 35,8%.
- Un 25% de les dones asseguren que no participen regularment en activitats d'oci com esports, cinema, concerts o altres, davant un 20,3% dels homes.

9. CRISI ECONÒMICA I FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA

Des del feminisme, es repeteix sovint que les dones ja estàvem en crisi abans de l'esclat de la crisi econòmica, però els impactes de la crisi de gènere perpetuen i aprofundeixen les desigualtats de gènere i la crisi de cures que vénen de lluny. En aquest sentit, és important assenyalar que dones i homes hem patit i estem patint de forma diferenciada tant els impactes de la conjuntura econòmica com de les mesures d'austeritat que s'han pres per fer-hi front. Així doncs, la crisi té una incidència diferent en el benestar (i, per tant, en l'empobriment) d'homes i dones. Així mateix, la posició diferenciada i desigual en l'accés als recursos econòmics, sobretot a través del treball remunerat, però també a les prestacions de l'Estat, a la terra, als recursos naturals o al crèdit, així com les desigualtats en el repartiment de temps i treballs no remunerats, o en l'accés als espais de poder, sobretot econòmics, són clau per entendre l'origen d'aquest impacte diferenciat de la crisi en homes i dones. Una desigualtat que no només està travessada pel gènere, sinó també per altres factors, com la classe social i el nivell de renda, l'origen i l'estatus migratori o l'edat.

La prioritat del pagament del deute i els seus interessos es fa en detriment dels drets socials i la inversió en sectors com l'educació, la sanitat, les polítiques de protecció social, les pensions o les prestacions d'atur. L'aplicació de mesures d'austeritat no només significa una pèrdua de drets socials, sinó també una intensificació de la càrrega del treball de cures i reproducció que assumeixen fonamentalment les dones. Davant retallades i privatitzacions, i especialment l'incompliment de la Llei de Dependència, són les cuidadores les que assumeixen, sense ser remunerades, aquelles responsabilitats que abans anaven a càrrec de l'Estat o que aquest hauria d'assumir.

A banda, les retallades en els pressupostos públics s'han concentrat, a més, en sectors professionalment feminitzats. Així, mentre que durant la fase inicial de la crisi hi ha hagut més pèrdua de llocs de treball entre la població masculina, especialment per l'impacte en el sector de la construcció i, en menor mesura, de la indústria, amb els anys s'hi està veient un impacte important en el sector serveis, especialment en els bàsics (salut, educació, serveis socials, serveis de cures...), altament feminitzat. Es dona, a més, una "feminització" de

les condicions de treball per a tothom, és a dir, un augment de la parcialitat i la temporalitat, així com un decreixement dels salaris també per als homes. Les convergències, quan es donen, no és per una millora de la situació laboral de les dones, sinó per un empitjorament de la situació dels homes.

Altres mesures fiscals (la congelació del salari mínim, la reforma de l'IRPF –augmentant el pes sobre les classes populars–, l'augment de l'IVA, l'ajornament de les millores de pensions de viduïtat o la congelació de pensions no contributives) deixen també les dones en una situació de més vulnerabilitat. Una vulnerabilitat que es veu clara en el cas de les persones que reben pensions contributives. Les pensions contributives que reben els homes són de mitjana un 59% superiors a les de les dones, un 57,7% en el cas de les pensions de jubilació. Una congelació d'aquestes pensions té clarament un impacte molt més fort, per tant, sobre les dones i la seva vulnerabilitat davant del risc de pobresa.

Taula 5. Pensió contributiva mitjana de la Seguretat Social, segons residència del pensionista per tipus i sexe. Tots els règims de cotització (2016)

	Incapacitat permanent	Jubilació	Viduïtat	Orfenesa	Favor de familiars	Total
Homes	1.124,29	1.324,68	466,27	379,26	586,73	1.232,02
Dones	876,91	765,04	669,72	378,75	549,33	727,08
Total	1.017,84	1.079,34	653,18	379,02	557,48	953,98

Font: Idescat, a partir de dades de l'Institut Nacional de la Seguretat Social.

Finalment, en períodes de crisi es dóna una intensificació del treball no remunerat de les dones, sobretot en el treball domèstic i de cures no remunerat. Aquest increment del pes de les tasques de cura i reproducció, arran també de les retallades en polítiques socials, suposa un impacte no només en el benestar de les dones, sinó també una reducció de les seves possibilitats en el mercat laboral, la qual cosa consolida la segregació ocupacional i la participació parcial o temporal de les dones en el món laboral remunerat i augmenta també la precarietat dels contractes de les dones i les possibilitats de participació en l'economia submergida.

Aquesta és una realitat no només central per entendre la situació de desigualtat entre homes i dones, sinó també per visibilitzar un dels pilars sobre els quals se sustenta el sistema capitalista, especialment en temps de crisi econòmica. “Les dramàtiques xifres de l’atur i les estratègies de subsistència de moltes famílies en l’actual context de crisi deixen entreveure que el benestar de les llars no depèn exclusivament de la situació dels seus membres en el mercat laboral, sinó d’una complexa i diversa xarxa d’activitats que es desenvolupen en espais i temps no monetaritzats. Aquest paper dels treballs no remunerats en les llars com a amortidor no és baladí, sinó absolutament central” (Pérez-Orozco, 2014).

10. CONCLUSIONS

La realitat de les relacions tant laborals com socials ens enfronta al fenomen de la feminització de la pobresa, com dèiem, tant pel que fa a una més intensa incidència dels factors d’empobriment entre les dones, com per les desigualtats sistèmiques que situen les dones en una posició de més vulnerabilitat a la pobresa pel fet de ser dones. La desigual disponibilitat d’un seguit de recursos econòmics (fonamentalment treball remunerat, salari i prestacions de l’Estat) s’afegeix a les situacions de dependència, inseguretat i vulnerabilitat respecte a la capacitat de disposar i gestionar d’aquests recursos. En aquest sentit, tant els canvis en el mercat laboral com l’impacte de les polítiques d’austeritat adoptades pels governants durant la crisi han implicat un increment de les tasques de cura i reproducció, en substitució dels serveis públics i la privatització de la cura com a estratègia de fons per les polítiques austericides (Rosetti, 2016).

L’anàlisi de l’àmbit laboral des d’una perspectiva de gènere demostra fins a quin punt és rellevant adreçar qüestions com l’empobriment de la població amb lents addicionals. Però, com hem vist, no ens podem quedar en les dimensions econòmiques. Malgrat que els indicadors utilitzats amb més freqüència (com el del risc de pobresa o l’evolució de l’atur en els primers anys de la crisi) no ens mostrin un procés evident de “feminització de la pobresa” des d’un punt de vista quantitatiu (augment de la pobresa femenina respecte a la masculina), quan aprofundim en indicadors més sensibles constatem que milers de dones en el nostre context viuen una major precarització de les condicions d’ocupació

i una intensificació del treball no remunerat, entre altres factors que incideixen en el seu benestar de forma diferenciada als homes.

Aprendre a mirar les desigualtats de gènere també en l'anàlisi de la pobresa ens ha de permetre definir millor les polítiques per fer-hi front. I aquestes lents de gènere ens han de permetre identificar també les arrels sistèmiques d'aquesta desigualtat. Com afirma Amaia Pérez Orozco, "si seguim equiparant benestar i consum (o el que és el mateix, pobresa i manca de recursos econòmics) [...], naturalitzarem les desigualtats i assumirem que diferents subjectes ens mereixem diferents vides, precaritzant, per tant, les aspiracions de la majoria. Si seguim considerant la vida com un camí que transitem subjectes autosuficients, legitimarem un discurs meritocràtic segons el qual els qui no assolim ser-hi dins és perquè no ens hi hem esforçat suficientment [...] Visibilitzar les arrels col·lectives dels problemes passa per veure com la perversió del sistema socioeconòmic travessa les pròpies nocions de desenvolupament, producció, riquesa, benestar i treball" (Pérez-Orozco, 2014).

En aquest sentit, el repte és superar la visió que, davant la feminització de la pobresa, cal apropar les dones a les fonts de recursos econòmics, és a dir, al treball remunerat (la inserció dins dels marges del sistema socioeconòmic). Davant la feminització de la pobresa, el que cal són dinàmiques i polítiques públiques que vagin a l'arrel, un sistema patriarcal de reconeixement desigual dels llocs de treballs i una també distribució desigual dels recursos, un sistema que no permet posar la vida, i la seva reproducció, en condicions de dignitat, al centre. Abordar la feminització de la pobresa passa, doncs, per revertir el conflicte capital-vida.

BIBLIOGRAFIA

BELZUNEGUI, A.; BRUNET, I. (2009). “Los lugares sociales de la pobreza”. A: BELZUNEGUI, A. (coord.). *La socialización de la pobreza en España: género, edad y trabajo en los riesgos frente a la pobreza*. Barcelona: Icaria Editorial.

BRUNET, I.; VALLS, F.; BELZUNEGUI, A. (2009). “Pobresa femenina: pobresa amagada? Una anàlisi del risc de pobresa per raó de gènere en diferents períodes del cicle vital”, *Revista Internacional de Organizaciones*. Núm. 3 (91-110).

BELZUNEGUI, A.; VALLS, F. (2017). “L’ocultació de la qüestió del gènere en les estadístiques sobre pobresa”, *Barcelona Societat*. Núm. 21. Ajuntament de Barcelona.

CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA (2016). “Indicador d’igualtat de gènere de Catalunya. Informe de resultats 2015 i 2005”, *Observatori Dona, Empresa i Economia*.

CHANT, S. (2003). “The ‘Engendering’ of Poverty Analysis in Developing Regions: Progress Since the United Nations Decade For Women, and Priorities for the Future”. London School of Economics, Gender Institute ISSN No:1470-8515 *New Working Paper Series*. Londres [novembre 2003].

CHANT, S. H. (2006). “Re-thinking the ‘feminization of poverty’ in relation to aggregate gender indices. *Journal of Human Development*, 7 (2), p. 201-220. Londres [juliol 2006].

CCOO (2015). *Informe bretxa salarial*. Secretaria de la Dona de CCOO de Catalunya [febrer 2015].

DE LA FUENTE, M.; CUTILLAS, S.; FRESNILLO, I.; CARRERE, H.; CASTELLÀ, H. (2017). *La pobresa amb perspectiva de gènere: conceptes, indicadors i situació a Catalunya*. Barcelona: CCOO de Catalunya [març 2017].

GENERALITAT DE CATALUNYA (2017). *La situació de desigualtat salarial a Catalunya entre homes i dones*. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies Observatori del Treball i Model Productiu [febrer 2017].

PÉREZ OROZCO, A. (2003). *Feminización de la pobreza. Mujeres y recursos económicos*. CGT. Comisión Confederal contra la Precariedad.

PÉREZ OROZCO, A. (2014). *Subversión feminista de la Economía*. Madrid: Traficantes de Sueños [juny 2014].

ROVIRA, E. (2016). “La feminització de la pobresa. Reivindicant una mirada de gènere”, *Debats Catalunya Social - Propostes des del Tercer Sector*. Núm. 46 [març 2016]. Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

ROSETTI, N. (2016). “El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió”. A: *Exclusió social i gènere als municipis: transversalitat, interseccionalitat i empoderament*. Col·lecció Grana (34). Institut de Ciències Polítiques i Socials.

ROSETTI, N. (2017). “Exclusió social, polítiques d'inclusió i desigualtats de gènere”, *Barcelona Societat*. Núm. 21. Ajuntament de Barcelona.

UGT (2017). *Bretxa salarial de gènere a Catalunya als sectors públic i privat. Determinants i propostes*. Barcelona [febrer de 2017].

VALLS, F.; BELZUNEGUI, A. (2014). “La pobreza en España desde una perspectiva de género”. *VII Informe sobre Exclusión y Desarrollo Social en España 2014*. Fundación FOESSA.

DISCRIMINACIÓ D'INGRESSOS A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

Per Joan Pere Enciso Rodríguez
Departament d'Economia Aplicada de la Universitat de Lleida

DISCRIMINACIÓ D'INGRESSOS A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

1. INTRODUCCIÓ

En aquest document s'analitzen els ingressos salarials de les dones de la província de Lleida que, a la meitat de la segona dècada del segle XXI, s'han mantingut significativament inferiors als ingressos dels homes, malgrat que la Constitució espanyola de 1978, en l'article 14, diu: "Els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaldre discriminació de cap mena per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social."

El treball estableix una radiografia del nivell d'ingressos de les dones respecte al dels homes a partir de la informació que publica l'Agència Tributària d'Espanya. L'any de referència és el 2015, el de les últimes dades publicades.

L'anàlisi es realitza en tres àmbits d'ingressos: persones assalariades¹ (per intervals d'edat i per interval d'ingrés), persones desocupades que reben una prestació (persones desocupades que reben prestacions amb nacionalitat espanyola i amb nacionalitat estrangera) i persones pensionistes.²

---

1 L'Agència Tributària no publica dades relacionades amb les rendes mixtes (les que reben els/les treballadors/es autònoms/es), motiu pel qual no s'han inclòs en el treball.

2 Segons la nota metodològica de l'Agència Tributària, s'inclouen les persones que han rebut durant l'any retribucions declarades en la clau B (pensionistes i perceptors d'havers passius), és a dir, les percepcions exemptes d'IRPF corresponents a les pensions i els havers passius dels règims públics de la Seguretat Social i classes passives, així com les classificades amb les subclaus 6 i la clau L, que són les prestacions per incapacitat permanent o gran invalidesa que n'estiguin exemptes i les pensions per inutilitat o incapacitat permanent de classes passives. Dins de la clau B, es troben les pensions d'orfandat i de viduïtat.

2. DIFERÈNCIES SALARIALS

Segons l'Agència Tributària, l'any 2015 les dones assalariades eren 82.845 (un -6,35% menys que el 2008), xifra que representava el 45,32% del total de les persones assalariades. El volum dels seus salaris representaven el 41,07% del total, és a dir, 4,25 punts menys del que els hauria de correspondre pel volum de persones.

La mitjana salarial³ era de 15.703 € a l'any, el 4,43% inferior a la de 2008 (en els homes, la disminució va ser del -12,46%). Aquest import representava el 84,10% de la mitjana salarial dels homes, és a dir, uns 16 punts percentuals inferior. Si es compara amb la mitjana salarial de les dones catalanes, també és significativament inferior, ja que representa el 86,10%, és a dir, uns 14 punts per sota.

El 50% de les dones que rebien els salaris més baixos obtenien uns ingressos salarials anuals iguals o inferiors a 12.940 € (vegeu el quadre 1), xifra que representava el 85,37% de la mediana⁴ catalana d'aquest grup, que era de 15.158 €. Per sota dels ingressos salarials de la mediana de les dones de Catalunya, Lleida tenia 47.472 dones, és a dir, el 57,30% de les dones assalariades de Lleida obtenien uns ingressos salarials inferiors a la mediana salarial de les dones catalanes.

La mediana salarial de les dones a Lleida equivalia al 83,40% de la mediana salarial dels homes, és a dir, 16,60 punts percentuals menys, mentre que el 50% dels homes accedien a un salari que era igual o estava per sota dels 15.515 € a l'any, les dones que estaven per sota d'aquest import eren el 73,66%, un diferencial important de 23,34 punts percentuals.

Quadre 1. Mediana salarial (2015).

Unitats: Euros i percentatges.

Mediana	Catalunya	Lleida
Total	17.082	14.377
Homes	19.176	15.515
Dones	15.158	12.940
D/H	79,05 %	83,40 %

Font: Elaboració pròpia a partir dades de l' Agència Tributària

3 La mitjana salarial és el resultat que dóna la divisió entre el total de salaris de les dones i el total de dones assalariades.

4 Mediana: és el valor central d'una distribució, és a dir, el 50% de la població està per sota d'aquest valor salarial i el 50%, per sobre.

3. DISTRIBUCIÓ DE LES DONES ASSALARIADES PER INTERVALS D'INGRESSOS

El 37,71% de les dones assalariades rebien salaris iguals o per sota del salari mínim interprofessional (SMI)⁵, uns 5,47 punts percentuals més que els homes, que representaven el 32,24%. Aquest grup de dones rebia el 9,50% del total dels salaris que rebien les dones (en els homes era del 6,62%). Aquest interval salarial obtenia una mitjana salarial de 3.956 € a l'any (vegeu el quadre 2), una mitjana una mica inferior a la de Catalunya, 3.986 € a l'any. La mitjana salarial de les dones d'aquest grup era unes 14,91 vegades inferior al del segment de dones de més de 5 SMI (a Catalunya era de 16,20) i 28,67 vegades inferior a la mitjana salarial del segment de més de 10 SMI (a Catalunya, 32,97).

El grup de dones que cobraven més de deu vegades el SMI obtenien una mitjana salarial que representava 7,22 vegades la mitjana salarial de totes les dones assalariades de Lleida. La mateixa comparació en els homes equivalia a 6,69 vegades.

Per sobre dels 5 SMI hi havia 2.776 dones, que representaven el 3,35% de les dones assalariades a Lleida (5,98% en els homes assalariats) i rebien el 12,59% del total del volum salarial (21,10% en el cas dels homes assalariats), percentatge significativament inferior al de Catalunya, on hi havia el 5,12% de les dones, i aquestes obtenien el 18,12% del volum dels salaris. La mitjana salarial de les dones per aquest interval d'ingressos va ser de 58.995 € a l'any, el 8,62% per cent inferior a la mitjana de les dones assalariades catalanes per aquest segment d'ingressos. Respecte als homes, per al mateix interval d'ingressos la mitjana salarial de les dones era un 10,51% inferior.

---

5 L'any 2015, el SMI va ser de 9.080,40 € a l'any.

Quadre 2. Distribució dels salaris per nivell d'ingressos (2015).Unitats: persones, euros i percentatges.⁶

HOMES. Total	Assalariats	Mitjana salarial	% respecte a la mitjana salarial	Respecte al més gran
Catalunya	1.647.649	23.621		6,31
Lleida	99.959	18.673		6,69
De 0 a 1 SMI				
Catalunya	436.072	3.824	16,19 %	39,01
Lleida	32.227	3.837	20,55 %	32,54
D'1 a 2 SMI				
Catalunya	342.109	13.782	58,34 %	10,82
Lleida	26.784	13.958	74,75 %	8,95
De 2 a 3 SMI				
Catalunya	360.888	22.339	94,57 %	6,68
Lleida	19.045	22.174	118,75 %	5,63
De 3 a 5 SMI				
Catalunya	335.900	34.792	147,29 %	4,29
Lleida	15.929	34.710	185,88 %	3,60
De 5,0 a 7,5 SMI				
Catalunya	110.995	54.215	229,52 %	2,75
Lleida	4.151	53.851	288,38 %	2,32
De 7,5 a 10,0 SMI				
Catalunya	33.974	77.648	328,72 %	1,92
Lleida	1.209	77.448	414,75 %	1,61
Més de 10 SMI				
Catalunya	27.711	149.158	631,46 %	1,00
Lleida	614	124.867	668,69 %	1,00

⁶ La primera columna indica els diferents intervals d'ingressos en relació amb el SMI: 0 – 1 SMI, és a dir, per sota del SMI; d'1 a 2 SMI, és a dir, entre 1 i 2 vegades el SMI, i així successivament.

Quadre 2. (continuació) Distribució dels salaris per nivell d'ingressos (2015).

DONES. Total	Assalariades	Mitjana salarial	% respecte a la mitjana salarial	Respecte al més gran
Catalunya	1.475.608	18.239		7,21
Lleida	82.845	15.703		7,22
De 0 a 1 SMI				
Catalunya	463.102	3.986	21,85 %	32,97
Lleida	31.248	3.956	25,19 %	28,67
D'1 a 2 SMI				
Catalunya	412.928	13.645	74,82 %	9,63
Lleida	24.533	13.575	86,44 %	8,36
De 2 a 3 SMI				
Catalunya	286.666	22.206	121,75 %	5,92
Lleida	13.050	22.135	140,96 %	5,12
De 3 a 5 SMI				
Catalunya	237.397	34.505	189,19 %	3,81
Lleida	11.238	34.851	221,94 %	3,25
De 5,0 a 7,5 SMI				
Catalunya	55.863	53.827	295,12 %	2,44
Lleida	2.278	53.455	340,41 %	2,12
De 7,5 a 10,0 SMI				
Catalunya	13.129	77.028	422,33 %	1,71
Lleida	391	76.382	486,41 %	1,48
Més de 10 SMI				
Catalunya	6.523	131.414	720,53 %	1,00
Lleida	107	113.416	722,24 %	1,00

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Agència Tributària.

4. DISTRIBUCIÓ DELS INGRESSOS SALARIALS PER INTERVALS D'EDAT

Del total de les dones assalariades, l'interval d'edat que aportava un volum més alt era el de 36 a 45 anys, on es trobava el 29,17% del total, amb una mitjana salarial de 17.232 € a l'any (vegeu el quadre 3), que ocupava el tercer lloc en mitjana salarial. Aquesta mitjana representava el 109,74% de la mitjana total de les dones i un 88,29% de la dels homes. Els ingressos de les dones d'aquest interval d'edat respecte al mateix interval de dones en el conjunt català representava el 84,51%, uns 15,5 punts percentuals menys.

L'interval d'edat entre 46 i 55 anys era el segon més important en volum de dones assalariades que treballaven a Lleida, que representava el 23,71% de les dones assalariades. Amb una mitjana salarial de 19.115 € a l'any ocupava el segon lloc en mitjana salarial i representava el 121,72% de la mitjana salarial de les dones de Lleida. Aquesta mitjana salarial representava el 81,80% la mitjana salarial dels homes en aquest interval d'edat i el 86,28% la mitjana salarial de les dones catalanes per aquest interval, uns 14 punts percentuals menys.

El tercer interval més important va ser el de 26 a 35 anys, amb el 22,67% del total, que tenia una mitjana salarial de 13.940 € a l'any (ocupava el quart lloc per nivell salarial) i representava el 88,77% de la mitjana salarial de les dones. Dins d'aquest interval, aquesta mitjana salarial equivalia al 91,78% de la dels homes i al 88,44% de la de les dones de Catalunya.

En aquests tres nivells d'interval d'edat, que es movien entre els 26 i els 55 anys d'edat, hi havia el 75,55% de les dones assalariades de Lleida.

El quart lloc l'ocupava l'interval d'edat que va dels 56 als 65 anys, cap a les acaballes de l'edat laboral. Aquí hi havia l'11,57% de les dones assalariades de Lleida, amb una mitjana salarial de 19.633 € a l'any, la mitjana més alta de tots els intervals d'edat, que representava el 125,02% de la mitjana total de les dones. Malgrat que era l'interval de més ingressos salarials, aquest equival al 76,74% de la dels homes i al 88,06% de la de les dones a Catalunya.

Quadre 3. Mitjana salarial 2015.

Unitats: euros i percentatges.

Mitjana salarial 2015				
Total	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	21.078	23.621	18.239	77,21 %
Lleida	17.327	18.673	15.703	84,10 %
Lleida/Catalunya	82,20 %	79,05 %	86,10 %	
Menys de 18 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	2.484	2.663	2.248	84,43 %
Lleida	2.197	2.349	1.985	84,51 %
Lleida/Catalunya	88,45 %	88,21 %	88,29 %	
De 18 a 25 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	6.711	7.140	6.271	87,83 %
Lleida	6.121	6.626	5.552	83,79 %
Lleida/Catalunya	91,21 %	92,80 %	88,53 %	
De 26 a 35 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	16.801	17.767	15.761	88,71 %
Lleida	14.613	15.188	13.940	91,78 %
Lleida/Catalunya	86,98 %	85,48 %	88,44 %	
De 36 a 45 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	22.933	25.186	20.391	80,96 %
Lleida	18.490	19.517	17.232	88,29 %
Lleida/Catalunya	80,63 %	77,49 %	84,51 %	
De 46 a 55 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	26.550	30.458	22.155	72,74 %
Lleida	21.422	23.367	19.115	81,80 %
Lleida/Catalunya	80,69 %	76,72 %	86,28 %	
De 56 a 65 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	27.453	31.697	22.294	70,33 %
Lleida	23.023	25.585	19.633	76,74 %
Lleida/Catalunya	83,86 %	80,72 %	88,06 %	
Més grans de 65 anys	Total	Homes	Dones	Dones/Homes
Catalunya	17.685	22.733	10.951	48,17 %
Lleida	9.943	11.909	7.035	59,07 %
Lleida/Catalunya	56,22 %	52,39 %	64,24 %	

Font: Agència Tributària i elaboració pròpia.

Les dones joves, entre els 18 i els 25 anys, representaven l'11,41% del total, amb una mitjana salarial de 5.552 € a l'any. Aquesta mitjana equivalia al 35,36% de la total de les dones. A més, representava el 83,79% de la dels homes i el 88,53% de la de les dones a Catalunya.

Les dones assalariades de menys de 18 anys representaven el 0,49% del total, amb una mitjana salarial de 1.985 € a l'any, que equivalia al 12,64% de la total de les dones. A més, representava el 84,51% de la dels homes i el 88,29% de la de les dones a Catalunya.

La conclusió més important que cal destacar és que els ingressos salarials de les dones assalariades a Lleida, en els diferents intervals d'edat, estan significativament per sota de la mitjana salarial obtinguda per les dones catalanes en els mateixos intervals d'edat, i són també inferiors al dels homes per als mateixos intervals d'edat. Ara bé, s'ha de ressaltar que la diferència salarial de les dones a Lleida respecte als homes és menor que la mitjana salarial de les dones a Catalunya respecte als homes en cada un dels intervals, llevat de 18 a 25 anys, en què el diferencial és més gran a Lleida que a Catalunya.

5. PRESTACIONS PER DESOCUPACIÓ

L'any 2015 el nombre total de dones desocupades era de 19.068 (vegeu el quadre 4), que representaven el 46,38% del total de les que rebien una prestació per desocupació. D'aquestes, el 73,72% tenien nacionalitat espanyola i el 26,28%, estrangera.

Les dones aturades amb nacionalitat espanyola que reben prestació superen els homes en un 2,20%, mentre que les aturades amb nacionalitat estrangera que reben una prestació eren un 39,54% menys que els homes.

La prestació mitjana de les dones aturades va ser de 2.891 € a l'any, import que equivalia al 92,63% de la prestació mitjana dels homes. A més, aquesta equivalia al 89,31% de la prestació mitjana de les dones a Catalunya. Respecte al 2008, les que rebien una prestació a Lleida han vist reduir els seus ingressos en un -9,57% (els homes, -11,88%), disminució que ha estat inferior a la registrada a Catalunya en el mateix període, -14,12%.

Quadre 4. Persones desocupades amb prestació i mitjana de la prestació (2015).
Unitats: persones, euros i percentatges.

		Homes	Dones	Dones/homes		
TOTALS						
2015	Desocupats	Prestació	Desocupades	Prestació	Desocupades	Prestació
		mitjana anual		mitjana anual		mitjana anual
Catalunya	374.281	3.554	352.699	3.237	94,23 %	91,08 %
Lleida	22.044	3.121	19.068	2.891	86,50 %	92,63 %
Lleida/ Catalunya	5,89 %	87,82 %	5,41%	89,31%		
NACIONALITAT ESPANYOLA						
2015	Desocupats	Prestació	Desocupades	Prestació	Desocupades	Prestació
		mitjana anual		mitjana anual		mitjana anual
Catalunya	298.539	3.701	308.171	3.302	103,23 %	89,22 %
Lleida	13.754	3.398	14.056	3.010	102,20 %	88,58 %
Lleida/ Catalunya	4,61%	91,81%	4,56%	91,16%		
NACIONALITAT ESTRANGERA						
2015	Desocupats	Prestació	Desocupades	Prestació	Desocupades	Prestació
		mitjana anual		mitjana anual		mitjana anual
Catalunya	75.742	2.977	44.528	2.792	58,79 %	93,79 %
Lleida	8.290	2.663	5.012	2.558	60,46 %	96,06 %
Lleida/ Catalunya	10,95 %	89,45 %	11,26 %	91,62 %		

Font: Elaboració pròpia a partir de dades l'Agència Tributària.

Les dones de nacionalitat espanyola aturades que rebien una prestació a Lleida era d'una mitjana de 3.010 € a l'any, import superior en un 17,67% al registrat per les dones de nacionalitat estrangera, però que representava el 91,16% del de les dones de nacionalitat espanyola aturades a Catalunya que obtenien una prestació. Alhora, ens trobem que la mitjana de la prestació de les dones aturades estrangeres que residien a Lleida equivalia en el 91,62% al de la prestació mitjana de les que residien a Catalunya. Pel que fa al 2008, les dones aturades de nacionalitat espanyola que rebien una prestació a Lleida van reduir els seus ingressos en un -12,14% (els homes, -14,25%), disminució

inferior a la registrada a Catalunya, del -16,63%. Alhora que les dones aturades de nacionalitat estrangera van augmentar els seus ingressos respecte al 2008 un 2,94% (els homes, un -8,97%), aquest creixement va ser inferior al registrat a Catalunya en el mateix període, 7,36%.

La prestació mitjana de les dones de nacionalitat espanyola residents a Lleida representava el 88,58% de la que rebien els homes. Alhora, les dones aturades estrangeres que rebien una prestació a Lleida equivalia al 96,06% de la que rebien els homes.

6. LES PENSIONS DE LES DONES A LLEIDA

L'any 2015, a la província de Lleida hi havia 50.496 dones pensionistes, que representaven el 50,14% del total de les persones pensionistes. La pensió mitjana era de 10.738 € a l'any (vegeu el quadre 5), que representava el 76,31% de la pensió mitjana que reben els homes (a Catalunya era del 69,30%) i el 91,46% de la que reben les dones a Catalunya.

Aquest any la pensió mitjana de les dones va augmentar el 17,33% respecte a la del 2008, en termes reals, percentatge de variació inferior al que van registrar els homes en el mateix període, un 23,74%.

Les dones pensionistes de més de 75 anys representaven el 44,29% del total. La pensió mitjana d'aquest grup era de 10.328 € a l'any, valor inferior a la mitjana total de les pensions de les dones en un -3,82%. En aquest interval d'edat, la pensió mitjana de les dones representava el 79,70% de la dels homes i el 90,66% de la de les dones de Catalunya.

Amb un percentatge significativament menor, segueix, en rellevància, l'interval d'edat de 66 a 75 anys, on hi havia el 27,85% de les dones pensionistes. Les dones d'aquest interval rebien una pensió mitjana de 12.426 € a l'any, que superava la pensió mitjana total de les dones en un 15,72%. En aquest interval d'edat, aquesta pensió mitjana representava el 71,27% de la dels homes i el 94,31% la de les dones catalanes.

L'interval de 56 a 65 anys agrupava el 13,36% de les dones pensionistes a Lleida. Les dones d'aquest grup obtenien una pensió mitjana de 12.394 € a l'any, valor lleugerament inferior al de l'interval anterior, encara que superava la pensió mitjana de les dones en un 15,42%. En aquest interval d'edat, aquesta pensió mitjana representava el 75,45% de la dels homes i el 90,13% de la de les dones catalanes.

Quadre 5. Nombre de pensionistes i mitjana de la pensió (2015).

Unitats: nombre de persones i euros.

Total	Total		Homes		Dones	
	Pensionistes	Pensió mitjana anual	Pensionistes	Pensió mitjana anual	Pensionistes	Pensió mitjana anual
Catalunya	1.725.013	14.252	832.833	16.942	892.180	11.741
Lleida	100.702	12.400	50.206	14.071	50.496	10.738
Menys de 25 anys						
Catalunya	5.207	5.036	2.357	5.316	2.850	4.804
Lleida	357	5.231	165	4.659	192	5.722
De 25 a 35 anys						
Catalunya	67.749	4.575	27.587	3.094	40.162	5.593
Lleida	3.862	4.087	1.662	2.944	2.200	4.951
De 36 a 55 anys						
Catalunya	188.769	8.862	96.478	8.758	92.291	8.972
Lleida	10.949	8.151	6.019	8.032	4.930	8.297
De 56 a 65 anys						
Catalunya	275.992	16.461	146.252	18.864	129.740	13.751
Lleida	14.919	14.603	8.172	16.427	6.747	12.394
De 66 a 75 anys						
Catalunya	575.815	17.147	306.459	20.636	269.356	13.176
Lleida	30.857	15.152	16.793	17.436	14.064	12.426
Més grans de 75 anys						
Catalunya	611.481	13.343	253.700	16.097	357.781	11.391
Lleida	39.758	11.479	17.395	12.958	22.363	10.328

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Agència Tributària.

La resta d'interval d'edat representava un percentatge més petit de les dones pensionistes i, a la vegada, obtenien una pensió mitjana molt per sota de la pensió mitjana del total de les dones. Malgrat això, la pensió mitjana de les dones superava la dels homes en els tres intervals d'edat, tal com queda reflectit en el quadre 5.

7. CONCLUSIONS

- Malgrat el que estableix l'article 14 de la Constitució espanyola, l'any 2015, les dones que vivien a Lleida rebien, de mitjana, uns ingressos salarials, unes prestacions per desocupació i unes pensions per sota de la mitjana obtinguda pels homes.
- La mitjana d'ingressos de les dones a Lleida, però, també estava per sota de la mitjana d'ingressos de les dones catalanes.
- Les dones assalariades a Lleida rebien el 41,67% del volum dels ingressos salarials, és a dir, 4,25 punts menys respecte al que correspon per nombre de persones, 45,32%.
- Les dones assalariades a Lleida pateixen una doble discriminació en l'àmbit salarial, l'una respecte als homes assalariats a Lleida i l'altra, quant a les dones assalariades a Catalunya. La mitjana salarial de les dones assalariades era de 15.703 € a l'any, valor inferior en un 15,90% a la dels homes i un 13,90% inferior a la de les dones catalanes.
- Segons la mediana salarial de les dones assalariades, el 50% de les dones assalariades obtenien uns ingressos iguals o inferiors a 12.940 € a l'any. La mediana salarial va ser inferior en un 12,57% a la dels homes assalariats i en un 14,63% a la de les dones assalariades catalanes.
- Percentualment, a Lleida hi havia més dones assalariades que obtenien una mitjana salarial igual o inferior al salari mínim interprofessional (SMI), un 37,72%, que els homes, un 32,24%, i que les dones assalariades catalanes, un 31,38%.
- Les dones assalariades a Lleida que obtenien una mitjana salarial per sobre de 5 SMI representaven el 3,35%, percentatge significativament inferior al registrat pels homes, 5,98%, i les dones assalariades catalanes, 5,12%.
- El volum salarial d'aquest interval d'ingressos (5 SMI) representava el 12,59% del total dels ingressos salarials de les dones. Aquest percentatge era significativament inferior al que obtenien els homes assalariats, 21,10%, i al de les dones assalariades a Catalunya, 18,12%.

- L'interval d'edat de 56 a 65 anys, amb l'11,57% de les dones assalariades a Lleida, va ser el que va obtenir la mitjana salarial més elevada, 19.632 € a l'any, però era un 23,26% inferior a la que els corresponia als homes i un 11,94% a la de les dones catalanes.
- La mitjana salarial de les dones entre 18 i 25 anys era de 5.552 € a l'any, xifra que representava el 83,79% de la dels homes i el 88,53% de la de les dones catalanes.
- La prestació mitjana de les dones aturades de nacionalitat espanyola a Lleida era de 3.010 € a l'any, import inferior en un 11,42% a la de les prestacions que percebien els homes de nacionalitat espanyola a Lleida i un 8,84% inferior a la prestació mitjana de les dones de nacionalitat espanyola a Catalunya.
- La prestació mitjana de les dones aturades de nacionalitat estrangera a Lleida va ser de 2.558 € a l'any, import inferior en un 3,94% al que rebien els homes estrangers aturats a Lleida i un 8,38% inferior al de la que rebien les dones estrangeres a Catalunya.
- La prestació mitjana de les dones aturades de nacionalitat estrangera a Lleida va ser un 15,02% inferior a la que percebien les dones de nacionalitat espanyola a Lleida.
- La pensió mitjana de les dones a Lleida va ser de 10.736 € a l'any el 2015. Aquest import va ser inferior en un 23,69% al de les pensions dels homes i un 8,54% al de les pensions de les dones a Catalunya.
- L'interval d'edat amb més dones pensionistes era el de més de 75 anys. Aquí hi havia també el 44,29% de les dones pensionistes, i rebien una pensió mitjana de 10.328 € a l'any. Aquest import era un 20,30% inferior al de la dels homes i un 9,24% inferior al de les dones a Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR, P. L. (2011). "La feminización de la pobreza: conceptualizaciones actuales y potencialidades analíticas", *Revista Katálysis* [juny 2011], p. 26-133.
- ARACELI, D. (2003). "Tendencias recientes de la pobreza con enfoque de género en América Latina", *Papeles de Población*, vol. 9, p. 27-76.
- BIDEGAIN, A. M. (1993). "Feminización de la pobreza y economía global: una aproximación desde la historia", *Historia Crítica*, p. 66-75.
- DHEMBO, E. (2015). "Feminisation of poverty and the burden of the older woman: balancing work and family in pre-retirement life and the accumulated disadvantage for older women in Albania", *Studia Humanistyczne AGH*, vol. 13, p. 175-184.
- AGUILAR, P. L. (2011). "La feminización de la pobreza: conceptualizaciones actuales y potencialidades analíticas", *Revista Katálysis* [juny 2011], p. 126-133
- BELZUNEGUI, A.; PASTOR, I. (2011). "Género y pobreza. ¿Feminización o socialización de la pobreza en España? *Barataria: Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, vol.12, p.185-199.
- BRUNET ICART, I. (2009). "Pobreza y exclusión social desde la perspectiva de género", *Revista Internacional de Organizaciones*, vol. 2, p. 13-27.
- DEL POZO SERRANO, F. J.; JIMÉNEZ RAMÍREZ, M. (2016). "Women Prisoners in the Colombian Caribbean and Social-educative Action: Multicultural Faces in the Feminization of Poverty, Conflict and Social Exclusion". A: *Education, Health and ICT for a Transcultural World*, Procedia - Social and Behavioral Sciences, p. 216-222.
- GARCÍA-MINA FREIRE, A.; CARRASCO GALÁN, M. J. (2004). *Género y desigualdad: 'la feminización de la pobreza'*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas ("Género y Psicología", 5). ISBN: 8484681289.
- MAESTRO YARZA, I.; MARTÍNEZ PEINADO, J. (2003). "La pobreza humana y su feminización en España y las comunidades autónomas", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, vol. 1, p. 57-90.

- MARCOUX, A. (1998). "The Feminization of Poverty: Claims, Facts, and Data Needs", *Population and Development Review*, p. 131-139.
- MEDINA-VICENT, M. (2016). "La feminización de la pobreza en África: el papel de los microcréditos como herramienta para el desarrollo económico y el empoderamiento de las mujeres", *Asparkia: Investigació Feminista*, núm. 28, p. 75-92.
- OCHOA ÁVALOS, M. C. (2007). "Pobreza y jefatura femenina", *Revista de Estudios de género: La Ventana*, p. 168-198.
- PINZÓN ESTRADA, C.; VICTORIA APONTE VALVERDE, M. (2013). "Ausencia de capital social y vulnerabilidad de mujeres jefas de hogar", *La Manzana de la Discordia*, vol. 8, p. 109-115.
- RODRÍGUEZ-GÓMEZ, K. (2012). "¿Existe feminización de la pobreza en México? La evidencia a partir de un cambio del modelo unitario al modelo colectivo de hogar", *Papeles de Población*, vol. 18, p. 181-212.
- ROMERO-PICÓN, Y. (2013). "Jefaturas femeninas: una aproximación a la feminización de la pobreza y de la responsabilidad en familias desplazadas por la violencia", *Tabula Rasa* [gener 2013], p. 255-264.
- RUSSELL, A. M. (2014). "'Victims of Trafficking': the Feminisation of Poverty and Migration in the Gendered Narratives of Human Trafficking", *Societies*, vol. 4, p. 532-548.
- SONY, K.; UPRETI, B. R.; SUBEDI, B. P. (2016). "'We know the taste of sugar because of cardamom production' links among commercial cardamom farming, women's involvement in production and the feminization of poverty.", *Journal of International Women's Studies*, p. 181-207.
- TORTOSA, J. M. (2009). "Feminización de la pobreza y perspectiva de género", *Revista Internacional de Organizaciones*, vol. 2, p. 71-89.
- TRAYNER VILANOVA, M. P. (1998). "Es pot parlar de 'feminització de la societat' i de 'feminització de la pobresa'? *Institut Ramon Muntaner. Materials del Baix Llobregat. Les dones al Baix Llobregat i altres escrits*, núm. 4. p. 68-79.

WEBGRAFIA ("FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA")

TORTOSA, J. M. (2009). "Feminización de la pobreza y perspectiva de género", *Revista Internacional de Organizaciones* (3), 71-89.

<https://doi.org/10.17345/rio3.71-89>

http://revista-rio.org/index.php/revista_rio/article/view/33

BUVINIC, M. (1998). "Mujeres en la pobreza: un problema global", *Foreign Policy* (101).

<https://publications.iadb.org/handle/11319/3235>

TORTOSA, J. M. (2001). *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Editorial Icaria.

http://www.mitramiss.gob.es/es/publica/pub_electronicas/destacadas/revista/numeros/35/Recensiones5.pdf

GARCÍA-MINA, A.; CARRASCO, M. J. (2004). *Género y desigualdad: 'La feminización de la pobreza'*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas de Madrid.

https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=X5zVWYYtTYC&oi=fnd&pg=PA9&dq=feminizaci%C3%B3n+de+la+pobreza&ots=0h_Ig4aL2t&sig=0cXb2uhnJao8BKfnaQzLBHOILc#v=onepage&q=feminizaci%C3%B3n%20de%20la%20pobreza&f=false

SÁNCHEZ, C. (2010). "Dones i pobresa", Programa Ciutats i Persones (1).

https://ddd.uab.cat/pub/estudis/2010/190121/donespobresa_a2010n1.pdf

FONT, L. (2017). *Dones i pobresa: el cas de Tinitat Nova*.

https://ddd.uab.cat/pub/tfg/2017/180464/TFG_Font_Mendez_Laia.pdf

COBO, R.; POSADA, L. (2006). "La feminización de la pobreza", *Mujeres en Red. El Periódico Feminista*.

http://mujeresenred.net/IMG/article_PDF/article_a620.pdf

ROMERO-PICÓN, Y.; CHÁVEZ-PLAZAS, Y. (2013). “Jefaturas femeninas: una aproximación a la feminización de la pobreza y de la responsabilidad en familias desplazadas por la violencia”, *Tabula Rasa* (18), 277-286.
<http://www.redalyc.org/html/396/39629177012/>

VALLÈS, E. (2016). *Una aproximació a la feminització de la pobresa social a Catalunya. 34è Curs Anual de Drets Humans*.
https://www.idhc.org/img/butlletins/files/VALL%C3%88S_Elisenda.pdf

REGIDORIA DE FEMINISMES I LGTBI (2016). *Estratègia contra la feminització de la pobresa i de la precarietat a Barcelona 2016-2024*.
<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/99372/1/estrategia-contra-feminitzacio-pobresa-precarietat-barcelona-2016-2024.pdf>

TRAYNER, M. P. (1999). “Es pot parlar de ‘feminització de la societat’ i de ‘feminització de la pobresa’?” *Materials del Baix Llobregat* (4), 68-79.
<https://core.ac.uk/download/pdf/39106811.pdf>

REGIDORIA DE FEMINISMES I LGTBI (2016). *Primer informe de seguiment de l'Estratègia contra la Feminització de la Pobresa i la Precarietat (2016-2024)*.
https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/109783/1/MAQIn-forme%20seguiment_EFPP2016.pdf

MORENO, V. (2006). *La globalització té nom de dona: precarietat laboral i feminització de la pobresa*. Universitat Internacional de la Pau. Recull de ponències (20), 225-238.
http://www.universitatdelapau.org/files/23-32740-document/vicky_moreno.pdf?g_o=3d7fa7fcaa728fb8eac8f53b485e683a4b64619f81ddb0810ac463a061255d2f11912dc30c518548d58b991b083a217a75189e7f9f529f59

MARTÍNEZ, M. (2009). *La feminización de la pobreza*. Universidad de Murcia, 239-299.
<https://digitum.um.es/jspui/bitstream/10201/7590/1/La%20feminizaci%C3%B3n%20de%20la%20pobresa.%20Mar%C3%ADa%20Mart%C3%ADnez%20Torres.pdf>

OLIVERI, M. N. (2013). “Feminización de la pobreza en España: un análisis del estado de la cuestión”, MPRA Paper (47892).
https://mpra.ub.uni-muenchen.de/47892/1/MPRA_paper_47892.pdf

ABERCROMBIE, S. H.; HASTINGS, S. L. (2016). *Feminization of Poverty*.
<https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss550>
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118663219.wbegss550>

MAESTRO, I.; MARTÍNEZ, J. (2003). "La pobreza humana y su feminización en España y las comunidades autónomas". REIS: Revista Española de Investigaciones Sociológicas (104), 57-90.

<https://www.jstor.org/stable/40184569>

https://www.jstor.org/stable/40184569?seq=1#page_scan_tab_contents

SCHAFFNER, G.; KREMEN, E. (1990). *The Feminization of Poverty: Only in America? EUA: PraegerPublishers.*

<https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=NG2hJpcvwCAC&oi=fnd&pg=PR7-&dq=feminization+of+poverty&ots=cOPNo-5NHq&sig=ND-qkAhG5by2egVe3C7Ik-MvDfo#v=onepage&q=feminization%20of%20poverty&f=false>

FAKUDA-PARR, S. (1999). "What does feminization of poverty mean? It isn't just lack of income", *Feminist Economics*, 5(2), 99-103.

<https://doi.org/10.1080/135457099337996>

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/135457099337996>

CHANT, S. (2006). "Re-thinking the 'Feminization of Poverty' in relation to aggregate gender indices", *Journal of Human Development* 7(2), 201-220.

<https://doi.org/10.1080/14649880600768538>

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14649880600768538>

MARCOUX, A. (1998). "The Feminization of Poverty: Claims, Facts, and Data Needs", *Population and Development Review* 24(1), 131-139.

<https://www.jstor.org/stable/2808125>

FEDERICO J. C.; NÚÑEZ, M.; DE LA TEJERA, B. (2006). "Pobreza femenina y búsqueda del bienestar", *Economía y Sociedad* (19), 71-94.

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjblLqLol3eAhUQLBoKHS5mDWMQFJAegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.redalyc.org%2Fpdf%2F510%2F51001904.pdf&usq=AOvVaw2iLx_VF_i0M11QFOJyqDNM

LUCÍA, P. (2011). "La feminización de la pobreza: conceptualizaciones actuales y potencialidades analíticas", *Katálysisvol*, 14(1), 2011.

<http://dx.doi.org/10.1590/S1414-49802011000100014>

http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pi=S1414-49802011000100014

ELEJABEITIA, C. (1996). "Feminización de la pobreza", *Documentación Social* (105), 171-182.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=138722>

PEARCE, D. (1978). "The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare", *Urban and Social Change Review* (11), 28-36.

<https://eric.ed.gov/?id=EJ182487>

MINKLER, M.; STONE, R. (1985). "The Feminization of Poverty and Older Women", *The Gerontologist*, 25(4), 351-357. <https://doi.org/10.1093/geront/25.4.351>

<https://academic.oup.com/gerontologist/article-abstract/25/4/351/637511>

Universitat de Lleida
Desenvolupament
i Cooperació

Amb la col·laboració de:

**Generalitat
de Catalunya**

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**